

2020

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

DIPLOMSKA NALOGA

DIPLOMSKA NALOGA

INES SALIHOVIĆ

INES SALIHOVIĆ

KOPER, 2020

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

Diplomska naloga

ZAZNAVANJE MOŽNIH POSLEDIC SPLETNEGA
NAKUPA ZDRAVIL

Ines Salihović

Koper, 2020

Mentor: doc. dr. Armand Faganel

POVZETEK

Z vse večjo uporabo interneta sta se ponudba in povpraševanje po ponarejenih izdelkih drastično povečala, kar velja tudi za zdravila in medicinske pripomočke. Število spletnih lekarn, ki ponujajo raznorazna zdravila, je vedno večje ter prav tako tudi povpraševanje po le-teh narašča, predvsem zaradi nižje cene od tistih pravih zdravil. Namen naloge je bil ugotoviti, ali se potrošniki zavedajo posledic nakupa zdravil prek spleta. V prvem delu smo povzeli in pojasnili ugotovitve različnih avtorjev in na podlagi teh predstavili, kaj so to zdravila in kaj ponarejena zdravila, kako ločimo nelegalno od legalne spletne lekarne ter kakšne posledice lahko povzročijo zdravila, kupljena prek spletnih prodajaln, ki delujejo nezakonito. Raziskali smo, kateri ukrepi so potrebni za zmanjšanje ponarejevanja zdravil ter kakšen pravilnik za prodajo zdravil prek spleta velja v Sloveniji. V empiričnem delu smo s pomočjo anketnega vprašalnika ugotovili, ali potrošniki sploh nakupujejo zdravila prek spleta, kateri je tisti poglavitni razlog, zaradi katerega se odločijo za nakup, in ali se zavedajo posledic, ki jih lahko povzročijo zdravila, kupljena prek spletne lekarne.

Ključne besede: zdravila, ponarejena zdravila, spletni nakup, spletne lekarne, posledice.

SUMMARY

With the increasing use of the Internet, the supply and demand for counterfeit products have increased dramatically as is the case with medicines and medical devices. The number of online pharmacies offering a variety of medicines and also the demand for them increases, mainly because of the lower price of those medicines. The objective of the bachelor thesis was to determine whether consumers are aware of the consequences of purchasing medicines online. In the first part, we summarized and explained the findings of different authors and based on these, we presented what medicines are and what are counterfeit medicines, how we can differentiate illegally from a legal online pharmacy, and what consequences can be caused by medicines purchased from online pharmacies that operate illegally. We analyzed what measures are needed to reduce the counterfeiting of medicines and what policy applies to sell medicines online in Slovenia. In the empirical part, we analyzed whether consumers buy medicines online, which is the main reason why they decide to buy them online, and whether they are aware of the consequences that medicines purchased through an online pharmacy can cause.

Keywords: medicines, counterfeit medicines, online purchase, online pharmacies, consequences.

UDK: 614.27:004.738.5(043.2)

ZAHVALA

Zahvaljujem se svojemu mentorju doc. dr. Armandu Faganelu za pomoč pri izdelavi diplomske naloge.

Ob tej priložnosti bi se rada zahvalila svoji družini – staršem in sestri za vso podporo in spodbudo ter fantu za potrpežljivost. Neizmerno se zahvaljujem sodelavki Jani Jakomin za prilagajanje in razumevanje, brez česar bi bil zastavljeni cilj težje dosežen.

VSEBINA

1	Uvod	1
1.1	Opredelitev obravnavanega problema in teoretičnih izhodišč	1
1.2	Namen in cilji naloge	2
1.3	Metode za doseganje ciljev diplomske naloge	2
1.4	Predpostavke in omejitve	2
2	Ponarejena zdravila	4
2.1	Definicije	4
2.1.1	Zdravilo	4
2.1.2	Ponarejeno zdravilo	5
2.2	Oblike ponarejenih zdravil	5
2.3	Načini nakupa ponarejenih zdravil	7
2.4	Ukrepi za zmanjšanje ponarejanja zdravil	8
3	Farmacevtska kriminaliteta	11
3.1	Interpol	11
3.2	Europol	11
3.3	Evropska unija	12
3.4	Konvencija MEDICRIME	13
4	Spletno nakupovanje (ponarejenih) zdravil	15
4.1	Spletno nakupovanje	15
4.2	Razlikovanje med legalnimi in nelegalnimi spletnimi lekarnami	16
4.3	Spletna prodaja (ponarejenih) zdravil po svetu	18
4.4	Posledice nakupa (ponarejenih) zdravil prek spleta	20
4.4.1	Nevarnosti ponarejenih zdravil	20
4.4.2	Značilnosti tveganega spletnega nakupa zdravil	21
4.5	Spletne lekarne v Sloveniji	22
4.6	Pravilnik o prodaji zdravil na spletu v Sloveniji	22
5	Empirični del	25
5.1	Opis zastavljene metodologije	25
5.2	Opis poteka raziskave	25
5.3	Predstavitev in analiza rezultatov	25
5.4	Diskusija	36
6	Sklep	38
	Literatura	41
	Priloge	45

SLIKE

Slika 1:	Primer ponarejenega zdravila Levitra za zdravljenje impotence	5
Slika 2:	Ilegalni distribucijski center spletnih lekarn	16
Slika 3:	Logotip seznama lekarn z dovoljenjem za spletno prodajo zdravil brez recepta	22
Slika 4:	Prikaz števila anketirancev glede na spol.....	26
Slika 5:	Opredelitev starosti anketirancev	26
Slika 6:	Analiza podatkov o pogostosti nakupovanja prek spleta	27
Slika 7:	Nakup zdravil ali dodatkov za zdrav življenjski slog prek spleta	28
Slika 8:	Zdravila/dodatki za zdrav življenjski slog, ki jih anketiranci kupujejo prek spleta.....	29
Slika 9:	Razlogi nakupa zdravil/dodatkov za zdrav življenjski slog prek spleta.....	31
Slika 10:	Posledice nakupa zdravil prek spleta	32
Slika 11:	Zavedanje, da je učinek zdravila, kupljenega prek spleta, lahko smrtonosen.....	35
Slika 12:	Zadostna ozaveščenost o nevarnostih in posledicah nakupa zdravil prek spleta.....	36

PREGLEDNICE

Preglednica 1:	Seznam lekarn v Sloveniji, ki imajo dovoljenje za spletno prodajo zdravil	23
Preglednica 2:	Struktura anketirancev glede na spol	26
Preglednica 3:	Struktura anketirancev glede na izobrazbo	27
Preglednica 4:	Spletna mesta kupovanja zdravil/dodatkov za zdrav življenjski slog.....	30
Preglednica 5:	Vrste posledic nakupa zdravil prek spleta	33
Preglednica 6:	Ponoven nakup zdravil prek spleta	33
Preglednica 7:	Zanimanje za zdravstvene informacije v primeru spletnega nakupa zdravil	34
Preglednica 8:	Seznanjenost anketirancev o trditvah, kaj je ponarejeno zdravilo.....	35

KRAJŠAVE

API	Active Pharmaceutical Ingredient – Aktivne farmacevtske učinkovine
CCP	Container control program – Program nadzora kontejnerjev
EU	European Union – Evropska unija
FDA	U.S. Food and Drug Administration – Uprava ZDA za hrano in zdravila
FMD	Falsified Medicines Directive – Direktiva o ponarejenih izdelkih
IIPCIC	International Intellectual Property Crime Investigators College – Mednarodna akademija preiskovalcev kriminalitete na področju intelektualne lastnine
IMPACT	International Medical Products Anti-Counterfeiting Taskforce – Internacionalna medicinska oprema za boj proti ponarejanju
JAZMP	Javna agencija Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke
MPA	Medical Products Agency – Agencija za medicinske izdelke
NABP	National Association of Boards of Pharmacy – Nacionalno združenje odborov za farmacijo
RFID	Radio frequency identification – Radiofrekvenčna identifikacija
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime – Urad Združenih narodov za droge in kriminal
WCO	World Customs Organization – Svetovna carinska organizacija
WHO	World Health Organization – Svetovna zdravstvena organizacija

1 UVOD

Uvod diplomske naloge sestavljajo opredelitev obravnavanega problema in teoretičnih izhodišč, opis namena in ciljev diplomske naloge, opis metod za doseganje ciljev diplomske naloge. Poglavje zaključuje kratek pregled predpostavk in omejitev.

1.1 Opredelitev obravnavanega problema in teoretičnih izhodišč

Živimo v času, v katerem pogosto slišimo novice o kraji intelektualne lastnine, ki je prisotna v vseh proizvodnih sektorjih. Ponarejenih izdelkov je veliko, od kozmetike, oblačil, obutve, mobilne tehnologije do zdravil, ki so na videz podobni originalu, vendar običajno slabše kakovosti. Ponaredke lahko prepoznamo po izjemno nizki ceni, po ovojnini/pakiranju nizke kakovosti, drugačnem materialu, vonju, po slabi kopiji pravega logotipa in tudi po ponarejenih varnostnih oznakah. Ker so ponarejevalci izkušeni in vedo, kako izdelati izdelek čim bolj podoben originalu, se velikokrat zgodi, da težko prepoznamo, ali gre za ponarejen izdelek, zato je najbolje, da kupujemo pri zaupanja vrednemu viru, kot so velika prodajna mesta ali uradne spletne strani (Europol 2017).

Liu in Lundin (2016) navajata, da se v svetu zastrašujoče povečuje število odkritih zdravil, ki so ponarejena. Ta zdravila so namerno predstavljena kot prava ter tudi odobrena in dovoljena za promet. Za prodajo zdravil je namreč potreben postopek pridobitve dovoljenja, v katerem je preverjena njihova kakovost, varnost in učinkovitost. O ponarejenem zdravilu govorimo takrat, ko je lažno predstavljena njegova identiteta, kamor spada tudi ovojnina in označitev zdravila, ime ter sestava katerekoli od sestavin, vključno s pomožnimi snovmi in njihovo jakostjo. Poleg naštetega gre za ponarejeno zdravilo tudi takrat, ko je lažno predstavljen izvor zdravila vključno s proizvajalcem, državo, kjer je zdravilo proizvedeno, državo porekla ali imetnikom dovoljenja za promet z zdravili ter tudi lažno predstavljena zgodovina zdravila, ki vključuje zapise in dokumentacijo o uporabljenih distribucijskih poteh.

Med ponaredke zdravil ne spadajo le tablete, kapsule in druge peroralne oblike, ampak tudi vse bolj pogosto injekcije, infuzije, raztopine in podobno, pri katerih je zelo težko odkriti, ali gre za ponaredek ali original. Ponarejeno zdravilo izdelava nekdo, ki ni izvorni proizvajalec in je brez pravic kopiral ali posnemal izdelek z namenom prevare ali goljufije, da nato ponarejeno zdravilo trži namesto originalnega. Problematika ponarejenih zdravil obstaja v državah v razvoju kot tudi tistih razvitih, kjer jih največ odkrijejo v Rusiji, na Kitajskem, v Koreji, v ZDA in tudi v Nemčiji (Clark 2015).

Nezakonita prodaja zdravil je vedno bolj popularna tudi v Sloveniji, zato se je treba pred nakupom dobro prepričati, da ne gre za prevaro. Ker je internet postal nepogrešljiv del našega vsakdana in ker na spletu najdemo vse mogoče, tudi ponudbo spletnih zdravil, se je obseg nakupa le-teh povečal. V Sloveniji in drugih državah Evropske unije lahko potrošniki kupijo

prek spleta le zdravila, ki se ne izdajajo na recept (Frangež in Slak 2016). Preden se odločimo za nakup, je treba preveriti, ali ima ponudnik dovoljenje za prodajo zdravil prek spleta, kar lahko storimo na spletni strani Ministrstva za zdravje. Da gre za lekarno ali specializirano trgovino, ki ima dovoljenje za izdajanje zdravil prek spleta, vemo takrat, če na svojih spletnih straneh uporabljajo poseben logotip, ki je v skladu z Izvedbeno uredbo Komisije (EU), ki vsebuje zapis »Kliknite, da preverite, ali to spletišče deluje zakonito« in državno zastavo. V diplomskem delu bomo predstavili problematiko nakupa ponarejenih zdravil ter raziskali, ali se potrošniki zavedajo tveganj in nevarnosti nakupa le-teh.

1.2 Namen in cilji naloge

Namen diplomske naloge je raziskati, ali potrošniki nakupujejo zdravila prek spleta in ali se zavedajo posledic njihovega nakupa in uporabe. S pregledom literature smo raziskali in izpostavili tveganja in nevarnosti, ki jih predstavljajo ponarejena zdravila.

Cilji naloge so:

- proučiti obstoječo literaturo s področja ponarejenih zdravil;
- opredeliti pojem ponarejena zdravila;
- izpostaviti tveganja in nevarnosti, ki jih predstavljajo ponarejena zdravila;
- raziskati, ali se potrošniki zavedajo posledic nakupa in jemanja ponarejenih zdravil;
- predstaviti razlike med legalnimi in nelegalnimi spletnimi lekarnami.

1.3 Metode za doseganje ciljev diplomske naloge

V teoretičnem delu diplomske naloge smo uporabili metodo analize, s katero smo razčlenili ugotovitve različnih avtorjev. Pri tem smo znanje črpali iz domače in tuje literature ter spletnih virov, ki se navezujejo na tematiko zdravstva in ponarejenih zdravil.

V empiričnem delu naloge smo raziskavo izvedli z metodo spletnega anketiranja, pri katerem nas je zanimalo, ali potrošniki nakupujejo zdravila prek spleta in ali se zavedajo posledic nakupa in jemanja (ponarejenih) zdravil. Anketni vprašalnik smo razdelili kontaktom na socialnem omrežju Facebook, za vzorčenje pa smo uporabili metodo snežne kepe. Udeleženci so bili obveščeni o namenu anketiranja. Anketni vprašalnik smo sestavili s programom Ika; nato smo pridobljene podatke prikazali v tabelarni in grafični obliki.

1.4 Predpostavke in omejitve

Predpostavljamo, da se potrošniki ne zavedajo dovolj, kakšne so posledice nakupa in jemanja ponarejenih zdravil. Omejitvev, s katero smo se srečali, je ta, da smo se pri obravnavanju

problema omejili le na obalno-kraško regijo, kar pomeni, da ugotovitev nismo mogli posploševati za celotno, širšo populacijo.

2 PONAREJENA ZDRAVILA

Za ponarejena zdravila ni jasne, dogovorjene mednarodne opredelitve, vendar je največkrat uporabljena opredelitev v literaturi tista, ki jo je leta 1992 izdala organizacija WHO. Ta opredeljuje ponarejeno zdravilo kot zdravilo, ki je namerno in zavajajoče označeno glede istovetnosti in/ali izvora. Leta 2011 so države članice Svetovne zdravstvene organizacije ponarejena zdravila razlagale skozi kratico SSFC, kar pomeni: »podstandardni/lažni/lažno označeni/ponarejeni medicinski izdelki«. Ker pa naj ta izraz ne bi bil dovolj razumljiv, so ga preimenovali v kratico SF, kar pomeni podstandardni in ponarejeni medicinski izdelki (Almuzaini, Choonara in Sammons 2013).

2.1 Definicije

V nadaljevanju sta opredeljena pojma zdravilo in ponarejeno zdravilo.

2.1.1 Zdravilo

Zakon o zdravilih (ZZdr-2) (2014) v petem členu prvega odstavka definira termin zdravilo kot »vsako snov ali kombinacijo snovi, ki so predstavljene z lastnostmi za zdravljenje ali preprečevanje bolezni pri ljudeh ali živalih«. V tretjem odstavku zakona o zdravilih je navedeno, da je ta snov lahko »človeškega izvora, živalskega izvora, rastlinskega izvora, mikrobnega izvora, kemičnega izvora; lahko so to kemični izdelki, pridobljeni s kemično spremembo ali sintezo ali pa snov, pridobljena z biotehnološkimi postopki«.

Gorenjske lekarne (2017) definirajo zdravilo kot snov, ki se v primerni farmacevtski obliki, določenem odmerku in časovnih presledkih uporablja za zdravljenje, preprečevanje ali prepoznavanje bolezni. Sestavljeno je iz ene ali več učinkovin, ki so odgovorne za delovanje zdravila, ter pomožnih snovi, ki omogočajo izdelavo farmacevtske oblike zdravila in njegove uporabe.

Za zakonita zdravila je razmeroma jasno, da na trgu obstajata dve vrsti, in sicer lastniška zdravila in generična zdravila; slednja so običajno veliko cenejša zaradi nižjih ravni naložb v raziskave in razvoj, zato imajo tudi večji tržni delež v državah v razvoju. Lastniška zdravila pa so zdravila, ki imajo lastniško (tovarniško oz. zaščiteno ime), ki ga izbere proizvajalec zdravila; odobri ga posebna državna komisija. Tema dvema vrstama zdravil je skupno to, da se obe vrsti proizvajata v skladu z dobro proizvodno prakso (GMP) in ustrezno regulacijo glede kakovosti kljub razlikam v cenah (Pharmaceutical technology 2018).

2.1.2 Ponarejeno zdravilo

V Zakonu o zdravilih (ZZdr-2, 2014) je ponarejeno zdravilo v šestem členu pod dvainšestdeseto alinejo opredeljeno kot »vsako zdravilo, pri katerem je lažno predstavljena (slika 1):

- identiteta, vključno z ovojnino in označevanjem ali ime ali sestava katerekoli od sestavin, vključno s pomožnimi snovmi in njihovo jakostjo,
- izvor, vključno s proizvajalcem, državo proizvodnje, državo porekla ali imetnikom dovoljenja za promet z zdravilom ali
- zgodovina, vključno z zapisi in dokumentacijo o uporabljenih distribucijskih poteh.

Slika 1: Primer ponarejenega zdravila Levitra za zdravljenje impotence

Vir: Bayer 2018.

Glass (2014) opredeli ponarejena zdravila kot tista, ki so brez aktivnih farmacevtskih učinkovin (API), vključno z napačnimi sestavinami, ki so lahko strupene ali ne. Navaja, da med ponarejena zdravila štejemo tudi tista zdravila, ki imajo nepravilno količino teh učinkovin; običajno vsebujejo manj od navedene količine ter zdravila s ponarejeno embalažo, kjer je embalažo možno prepisati ali v nekaterih primerih spremeniti, zato da bi se izognili pregonu zaradi kršenja intelektualne lastnine.

WHO (2017a) opozarja na pomembnost razlikovanja med podstandardnimi, neregistriranimi/ne licenciranimi in ponarejenimi medicinskimi izdelki. Pri slednjih gre za medicinske izdelke, ki namerno/goljufivo napačno predstavljajo svojo identiteto, sestavo ali vir. Neregistrirani izdelki so tisti, ki niso bili predmet ocene in/ali odobritve s strani državnega ali regionalnega organa za trg, na katerem se tržijo/distribuirajo ali uporabljajo pod dovoljenimi pogoji v skladu z nacionalnimi ali regionalnimi predpisi in zakonodajo. Podstandardni medicinski izdelki so imenovani tudi izdelki »zunaj specifikacije«, pri katerih gre za nedovoljene medicinske izdelke, ki ne ustrezajo njihovim standardom kakovosti, njihove specifikacije ali oboje.

2.2 Oblike ponarejenih zdravil

Javna agencija Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke (b. l.a) pravi, da se ponarejena zdravila pojavljajo kot:

- kopije originalnih zdravil,
- zdravila z napačnimi učinkovinami,
- zdravila brez učinkovin,
- zdravila s pravimi učinkovinami, ampak s ponarejenim pakiranjem,
- zdravila z visokim odstotkom nečistoč,
- ponarejene vhodne sestavine v sicer originalnih zdravilih,
- zdravilo z manjšim ali višjim odmerkom učinkovine od deklarirane vsebnosti.

Blackstone, Fuhr in Piciask (2014) navajajo, da so na začetku ponarejeni izdelki vključevali predvsem tako imenovana življenjska zdravila, zlasti Viagra, vendar se je kasneje ponudba razširila na vse vrste terapevtskih zdravil, vključno z inzulinom, zdravili za zdravljenje raka in kardiovaskularnimi zdravili (Blackstone, Fuhr in Piciask 2014).

Draga zdravila, kot so različna kemoterapevtska zdravila, antibiotiki, cepiva, zdravila za erektilno disfunkcijo, pripomočki za hujšanje, hormoni, analgetiki, steroidi, antihistaminiki, protivirusna zdravila in zdravila proti tesnobi, so pogosta tarča ponarejanja. Ponarejena zdravila so poleg poceni izdelave, pogosto podobna dejanskim zdravilom s skoraj enakimi nalepkami in tabletami, s čimer zavajajo bolnike/potrošnike. Zdravljenje z neučinkovitimi zdravili, kot so antibiotiki, lahko povzroči nastanek odpornih organizmov, ki lahko škodljivo vplivajo na širok del populacije; v skrajnih primerih lahko ponarejena zdravila povzročijo celo smrt. Na primer, ocenili so, da je bilo v Nigeriji med 60.000 in 80.000 otrok s smrtno malarijo zdravljenih s ponarejenim cepivom, ki vsebuje kloramfenikol, antibiotik, ki je običajno kombiniran z drugim zdravilom. Kot posledica takšnih škodljivih učinkov lahko ponarejena zdravila porušijo zaupanje javnosti v zdravstvene sisteme, zdravstvene delavce, dobavitelje in prodajalce originalnih zdravil, farmacevtsko industrijo in nacionalne regulativne organe (Glass 2014).

Poleg antibiotikov Glass (2014) navaja še zdravila proti malariji, ki so tudi pogostokrat tarča ponarejanja zaradi razširjenosti malarije. Meni, da ponarejanje protimalaričnih zdravil predstavlja pomemben javnozdravstveni problem po svetu, za kar so potrebne hitre, zanesljive in poceni metode za preverjanje kakovosti teh zdravil, vključno z raziskavo vsebnosti zdravil in raztapljanja. Avtor trdi, da je raztapljanje zdravil zelo pomembno, saj odraža absorpcijo zdravila, biološko uporabnost in končno učinkovitost, zato je ključnega pomena za zagotavljanje kakovosti protimalaričnih zdravil. Slabo raztapljanje ni posledica napačne količine API, temveč je posledica nepravilnih pomožnih snovi in/ali slabih proizvodnih postopkov.

Kljub več milijardnemu zaslužku letno in škodi, ki jo povzročijo ponarejena zdravila, je ponarejanje zdravil podcenjeno kaznivo dejanje. Nedovoljena trgovina s farmacevtskimi izdelki se običajno dogaja s sovjetskimi organiziranimi kriminalci, kolumbijskimi karteli za mamila, kitajskimi tiradami in mehiškimi mamilnimi tolpmami. Ponarejanje ni dodeljeno eni posebni državi, ampak izvira z vsega sveta in to zagotavlja delovna mesta v najtežjih območjih

Azije, kot sta Kitajska in Indija. Spodbujevalci ponarejanja so zasebniki, državni uradniki in spletni kriminalci; poleg njih je internet eden izmed tistih ključnih spodbujevalcev, ki omogoča oglaševanje ponarejenih farmacevtskih izdelkov prek neželene pošte. Med vsemi kriminalci, ki so vpleteni v ponarejanje, je bilo v zadnjih letih aretiranih le 1300 ljudi po vsem svetu; več kot polovica aretacij pa se je zgodila na Kitajskem (Gurney, Amundson in Boumediene 2017).

2.3 Načini nakupa ponarejenih zdravil

Danes so ponarejena zdravila dostopnejša kot kadarkoli prej in človek nima pojma, ali kupuje pravo zdravilo ali ponarejeno. Številne smrti so se zgodile zaradi napak, ki so nastale zaradi uživanja ponarejenih zdravil, in jemanje le-teh ne spreminja samo zdravje posameznika, ampak uničuje tudi njegovo upanje. Načinov nakupa ponarejenih zdravil je veliko, saj jih danes lahko dobimo že na ulicah, v bolnišnicah, lekarnah, nelegalnih spletnih lekarnah itn.

Licencirani distributerji, trgovci na debelo in trgovci na drobno so glavni akterji v dobavni verigi prodaje zdravil. Trgovci na drobno dobavljajo zdravila neposredno lekarnam in bolnišnicam, vendar v to skupino spadajo tudi vsa podjetja, ki prodajajo zdravila prek spleta državljanom in imajo dovoljenje za prodajo zdravil na recept ali brez recepta ter morajo imeti na spletni strani prikazan logotip. Trgovci na drobno so dolžni ugotoviti, da so varnostni elementi zdravil nepoškodovani, da zdravila niso bila spremenjena; odgovorni so za prenos informacij v zvezi s ponarejenimi zdravili in dolžni so informirati bolnike ter jim svetovati v primeru, ko gre za ponarejeno zdravilo. Poleg proizvajalcev, posrednikov, trgovcev na debelo in drobno imajo pomembno vlogo v dobavni verigi v EU tudi vzporedni uvozniki. Vzporedna trgovina vpliva na inovativnost, oblikovanje cen in razpoložljivost zdravil, saj zaradi ustvarjanja dobička vzporedni trgovci kupujejo zdravila v evropskih državah, kjer so cene zdravil nižje in jih nato prodajajo v državah, kjer so cene istih višje (Kohli 2018).

Glass (2014) meni, da kompleksnost dobavne verige za farmacevtske izdelke prispeva k trgu ponarejenih zdravil. Ta dobavna veriga se začne s surovinami in konča s končnim izdelkom, ki se dostavi pacientom, s čimer se zagotovi, da ne pride do nedovoljenega spreminjanja, preusmerjanja, ponarejanja ali zamenjave. Farmacevti naj bi zaradi različnih položajev, ki jih imajo v dobavni verigi, in njihovega strokovnega znanja v zvezi z zdravili igrali pomembno vlogo pri zagotavljanju le-te. To je bilo poudarjeno v pozivu za posodobitev programov usposabljanja za farmacevte v Indiji z razširitvijo njihove vloge pri ustvarjanju ozaveščenosti med vsemi zdravstvenimi delavci. Inovativna rešitev za zmanjšanje kompleksnosti dobavne verige in varnosti pakiranja zdravil je po mnenju avtorja uporaba teorije z belo svetlobo na ultravijolični vir, ki povezuje embalažo s črtno kodo.

Williams in McKnight (2014) prav tako trdita, da so farmacevti bistvenega pomena pri zagotavljanju varnosti zdravil, ki jih bolniki uporabljajo. Poleg tega so odgovorni tudi za celovitost dobavne verige od proizvajalca do distributerja in na koncu do pacienta. Navedla sta

tudi, kako se farmacevti, študenti farmacije in tehniki lahko borijo proti ponarejenim zdravilom, in sicer:

- zagotovijo nakup zdravil iz znanih, zanesljivih virov,
- paciente opozorijo na nevarnosti nakupa zdravil prek spleta,
- so pozorni na goljufive distributerje,
- spremljajo opozorila o ponarejenih izdelkih,
- pregledajo vse pakete zdravil glede poškodovanih pečatov in etiket,
- prek MedWatch prijavijo vsa sumljiva ponarejena zdravila,
- izobražujejo študente farmacije, tehnike in druge farmacevte o tveganju.

2.4 Ukrepi za zmanjšanje ponarejanja zdravil

Alfadl, Ibrahim in Hassali (2013) trdijo, da je poglavitni razlog, zakaj ljudje posegajo po ponarejenih zdravilih, predvsem ta, da je cena pravih zdravil zelo visoka. Da bi vlada rešila ta problem ali ga vsaj omilila, so avtorji mnenja, da mora vlada: (1) zmanjšati davke na zdravila, (2) spodbujati domačo proizvodnjo kakovostnih in cenovno dostopnih generičnih zdravil, (3) izvajati trdne politike za zagotavljanje teh zdravil na domačem trgu. Avtorji poudarjajo, da obstajajo tudi številne mednarodne in nacionalne pobude za boj proti ponarejenim in podstandardnim zdravilom, kot je Interpol, ki v sodelovanju s Svetovno carinsko organizacijo in Svetovno zdravstveno organizacijo dela z nacionalnimi policijskimi silami pri boju proti nedovoljeni trgovini z zdravili, ki je namenjena tako nezakonitim fizičnim trgovinam kot tudi spletnim. Poleg Interpola je Urad Združenih narodov za kriminal in droge (UNDOC) in WCO vzpostavil program za nadzor kontejnerjev (CCP), zato da bi s tem izboljšali pregledovanje zabojnikov in s tem preprečili promet s ponarejenimi zdravili. V zadnjem času so se države članice Svetovne zdravstvene organizacije dogovorile o novem mehanizmu za reševanje ne le problema ponarejenih zdravil, ampak tudi za zagotavljanje razpoložljivosti kakovostnih, varnih, učinkovitih in dostopnih zdravil. Toda kljub temu so avtorji mnenja, da je za preprečitev tega problema potrebnega več sodelovanja med različnimi in mednarodnimi organizacijami (Alfadl, Ibrahim in Hassali 2013).

Almuzaini, Choonara in Sammons (2013) so mnenja, da je v državah, ki so v razvoju, treba razviti učinkovitejšo in uspešnejšo strategijo za boj proti ponarejenim zdravilom in vključiti koristne ukrepe, ki so usmerjeni na stran povpraševanja, torej je treba ugotoviti, zakaj ljudje povprašujejo po zdravilih, ki so ponarejena. Poleg tega bi vlada in podjetja morala poudariti potrebo po več raziskavah, zato da bi se na podlagi le-teh lahko odločili, kako naj se usmerijo na te potrošnike, ki povprašujejo in kupujejo ponarejena zdravila ter kakšen način je treba uporabiti, da bi to povpraševanje odpravili. Avtorji menijo, da problem tiči v tem, da je večina obsežnih raziskav bila usmerjena v preučevanje vedenja potrošnikov do ponarejenih luksuznih blagovnih znamk in izdelkov ali piratstva programske opreme. Raziskave o vedenju

potrošnikov do ponarejenih zdravil so bile večinoma prezrte (Almuzaini, Choonara in Sammons 2013).

Clark (2015) poudarja, da je ponarejanje zdravil izjemno donosno; sedanje kazni ne zadostujejo za odvrčanje od te prakse, zato bi več sprememb javne politike pomagalo izboljšati problem ponarejanja. Poleg tega bi po mnenju avtorja proizvajalci zdravil morali izboljšati kakovost proizvodnega procesa, da bi zmanjšali pomanjkanje zdravil. Za zdravnike, ki svojim bolnikom zavestno dajejo ponarejena zdravila, bi bilo treba uvesti višje globe, izgubo zdravniške licence in zaporno kazen. Skratka, kazni za ponarejanje zdravil oziroma farmacevtskih izdelkov je treba povečati. Glede na težave in majhno verjetnost odkrivanja bi po mnenju avtorja morale biti kazni znatne: primerna bi bila 20-letna zaporna kazen in dosmrtna kazen za vsakogar, ki prodaja ponarejena zdravila, ki vodijo v smrt.

Glass (2014) trdi, da bi bilo treba za kakovost in omejevanje ponarejanja zdravil v državah v razvoju uporabiti različne strategije v primerjavi z razvitimi državami in ena izmed teh strategij je po njegovem mnenju uporaba radio frekvenčne identifikacije (RFID), kjer z uporabo elektronskih naprav za sledenje in prepoznavanje predmetov zagotavlja, da dobavna veriga ne postane le bolj varna temveč tudi bolj učinkovita. Fittler, Bösze in Botz (2013) pa menijo, da so ustrezno regulativno okolje, učinkovito uveljavljanje zakonodaje in ozaveščanje javnosti ključni elementi za zagotavljanje varnosti zdravil na spletu, zato je veliko strokovnih organizacij razvilo sisteme preverjanja za spletne strani spletnih lekarn (Fittler, Bösze in Botz 2013).

V široki uporabi so tudi hologrami na embalaži, ki potrošnikom in lokalnim distributerjem zdravil omogočajo preverjanje pristnosti drog. Sicer se ta metoda ni izkazala kot dovolj učinkovita, saj so ponarejevalci izdelali sofisticirane hologramske ponaredke, ki zlahka preličiijo golo oko, zato ponaredke s hologrami prepoznajo le strokovnjaki, opremljeni z mikroskopom. Zato se je kot inovativna rešitev za ponarejena zdravila izkazala uporaba mobilne storitve, pri kateri proizvajalci farmacevtskih izdelkov postavijo skrito kodo na embalažo zdravil, ki jo je mogoče odkriti samo z brisanjem te kode ob nakupu. To zagotavlja, da je vsako poškodovanje kode lahko enostavno zaznano z očmi zaradi poškodovane kode za brisanje. V primeru, če gre za ponarejeno zdravilo, lahko potrošnik to kodo pošlje z besedilnim sporočilom na varno telefonsko številko in prejme potrditev o preverjanju izdelka (Hamilton idr. 2016).

Zelo pomembno vlogo proti preprečevanju oziroma zmanjševanju ponarejanja zdravil imata Interpol in IMPACT, ki že od leta 2008 nadgrajujeta ukrepe proti ponarejanju v vzhodni Afriki in Aziji ter sodelujeta z vladami v razvitih državah proti internetni trgovini s ponarejenimi zdravili. Eden izmed ključnih ciljev IMPACT-a je uničenje omrežij; poleg tega so ostali cilji še povečati ozaveščenost javnosti in vlade ter sodelovanje med zainteresiranimi stranmi in nacionalnimi izvršilnimi agencijami (WHO 2010).

Isah (2012) navaja, da ponarejevalci predstavljajo več kot 10 % svetovne vrednosti na trgu z zdravili, in ocenjuje se, da je 25 % zdravil, ki se uživajo v revnih državah, ponarejenih ali podstandardnih. Prodaja ponarejenih zdravil vsako leto ubije do 10.000 Afričanov in ustvari od 2-5 % izgube za vlade po vsem svetu. Avtor omenja ukrep, ki pripomore k zmanjšanju ponarejanja zdravil, in sicer tehnologije v oblaku. Te zagotavljajo, da podjetja zdaj delujejo kot ponudniki oblakov za dostavo aplikacij, informacij ali poslovnih procesov in storitev strankam ter poslovnim partnerjem. Sistem pomaga pri odkrivanju goljufij farmacevtskih storitev tako, da ponuja storitve ponarejenega protiukrepa s pomočjo mobilne pristnosti izdelkov (MPA). Ko podjetje registrira svoje izdelke, bodo v njegovih pakiranjih z zdravili na voljo koda, navodila in številka, na katero naj bodo poslani storitve kratkih sporočil. Uporabnik izpiše in pošlje kodo na številko, ki jo je zagotovilo podjetje. Sporočilo gre v strežnik v oblaku, kjer je koda preverjena v skladu s podatki, ki jih dajejo farmacevtske družbe. Nato strežnik pošlje nazaj SMS o tem, ali je zdravilo verodostojno ali ponarejeno.

Glede na to, da je izdelke možno izdelati v enem delu sveta, pakirati v drugem in jih dobaviti v tretjem, je po mnenju WHO (2017b) medregionalni sistem nadzora ključnega pomena za zaščito bolnikov in zdravstvenih sistemov po svetu pred ponarejenimi in podstandardnimi medicinskimi izdelki/zdravili. WHO tudi izvaja vrsto dejavnosti z državami članicami in zainteresiranimi stranmi za zmanjšanje tveganj zaradi ponarejenih medicinskih izdelkov, vključno z razvijanjem politike, prepoznavanjem dobrih praks, zbiranjem in analizo podatkov ter izdajanjem opozoril, da bi bolje informiral odločanje pri vlaganju v zavarovanje dobavnih verig (WHO 2017b).

3 FARMACEVTSKA KRIMINALITETA

V tem poglavju je predstavljeno delovanje organov, ki obravnavata farmacevtsko kriminaliteto: Interpol in Europol. Navedeni so tudi ukrepi proti ponarejanju in ponarejanju zdravil opredeljeni v treh različnih instrumentih EU. Poseben poudarek je namenjen opisu konvencije MEDICRIME.

3.1 Interpol

Polno ime Interpola se glasi »Mednarodna organizacija kriminalistične policije« in je medvladna organizacija. Ima 194 članic in pomaga policiji tako, da jim omogoča izmenjavo ter dostop do podatkov o zločinih in zločincih (Interpol b. l.).

Interpol (b. l.) opredeljuje tri temeljne funkcije, ki jih opravlja, in sicer nudi operativno in preiskovalno podporo za boj proti svetovni trgovini z nedovoljenim blagom. Prizadeva si za odpravljanje kriminalnih mrež in zmanjšanje tveganja za javno zdravje z:

- zbiranjem podatkov in razširjanjem obveščevalnih podatkov,
- usklajevanjem nadnacionalnih operacij kazenskega pregona,
- s podporo delovnim skupinam več agencij za izboljšanje sodelovanja med policijo, carino, regulativnimi organi in zasebnim sektorjem,
- s pripravo nacionalnih in regionalnih usposabljanj in promocijo Mednarodnega kolegija preiskovalcev kriminalitete IP (IIPCIC),
- ozaveščanjem javnosti in pomočjo potrošnikom pri sprejemanju informacij.

Poleg omenjenega Interpol koordinira operacije kazenskega pregona na terenu, saj s tem želi pomagati njihovim državam članicam odstraniti prepovedane izdelke iz obtoka in razstaviti ilegalne mreže. Operacije potekajo na regionalni in svetovni ravni ter so usmerjene na različna področja, med katerimi je tudi farmacevtski kriminal, zato Interpol predstavlja enega izmed najpomembnejših akterjev, ki se bori proti ponarejenim farmacevtskim izdelkom. Ena izmed najpomembnejših operacij je globalna operacija PANGEA, ki je usmerjena v spletno prodajo ponarejenih in prepovedanih zdravil ter medicinskih pripomočkov. Glavni cilji te operacije so odstranitev nedovoljenih farmacevtskih izdelkov iz obtoka in ozaveščanje o tveganjih, povezanih z nakupom zdravil prek sumljivih spletnih strani (Interpol b. l.).

3.2 Europol

Europol je organ kazenskega pregona Evropske unije, katerega glavni cilj je doseči varnejšo Evropo v korist vseh državljanov EU. Sedež ima na Nizozemskem v Haagu in podpira 28 držav članic EU v boju proti terorizmu, kibernetickemu kriminalu in drugim hujšim oblikam ter organiziranim oblikam kriminala (Europol b. l.).

Poleg tega Europol sodeluje tudi s številnimi partnerskimi državami in mednarodnimi organizacijami, ki niso članice EU. Glavna področja, s katerimi se Europol ukvarja, so mednarodni promet z mamili, pranje denarja, organizirana prevara, ponarejanje evrov ter trgovina z ljudmi. Poleg tega Europol podpira tudi kampanjo, ki opozarja na nevarnost nakupa prepovedanih zdravil na spletu. V globalni operaciji, s katero želijo razbiti kriminalne mreže za nezakonito prodajo zdravil prek spleta, je sodelovalo približno 100 držav. Ta operacija je povzročila 58 aretacij po vsem svetu in zaseg 9,8 milijona potencialno nevarnih zdravil v vrednosti približno 41 milijonov dolarjev (Europol 2013).

Europol (2017) meni, da so v zadnjih letih kriminalne združbe in posamezniki, ki so vpleteni v kazniva dejanja intelektualne lastnine, razvili dobro razumevanje tehnik kazenskega pregona, saj so sposobni redno uporabljati različne, pretežno tradicionalne protiukrepe, kot so:

- zagotovitev komunikacije z rednim spreminjanjem telefonskih števil s pomočjo številnih tujih kartic SIM ali predplačniških mobilnih kartic in šifriranih komunikacijskih orodij;
- komunicirajo z uporabo različnih narečij ali kod;
- pogosto ločeno uvažajo in prevažajo različne dele ponarejenih izdelkov, ki jih kasneje sestavijo;
- ponarejeno blago pogosto dostavljajo skupaj z originalnimi izdelki, ko se prevažajo v razsutem stanju v posodah, in so običajno dobro skriti med drugimi zakonsko določenimi vrstami izdelkov;
- pogosto storilci kaznivih dejanj zamenjajo vozila; pogosto jih najamejo ali zakupijo z uporabo lažnih osebnih izkaznic.

3.3 Evropska unija

Kohli (2018) navaja, da so ukrepi proti ponarejanju in ponarejanju zdravil opredeljeni v treh različnih instrumentih v EU, in sicer:

- Direktiva 2011/62/EU, pri kateri gre za Direktivo o ponarejenih zdravilih (FMD),
- Direktiva 2004/48/ES, pri kateri gre za Direktivo o izvrševanju,
- Uredba (EU) št. 608/2013 (carinska uredba).

Direktiva o ponarejenih zdravilih predstavlja vidik javnega zdravja in varnosti ter je ključna direktiva na področju medicine, ki se nanaša na ponarejena zdravila. Nastala je kot sprememba Direktive o zdravilih (Direktiva 2001/83/ES) zaradi eksponentnega povečanja števila ponarejenih zdravil, ki vstopajo v EU. Kot navaja ime direktive, vsebuje predvsem določbe, ki so usmerjene v zaščito zakonite dobavne verige pred vdorom ponarejenih zdravil v EU in zagotavljajo nemoteno delovanje enotnega trga v zvezi z zdravili. Vsebuje ukrepe, kot so uvedba varnostnih elementov, opredelitev vloge in obveznosti akterjev, vključenih v zakonito dobavno verigo, uvedba logotipa, ki bi ga uporabljale vse zakonite spletne strani s sedežem v

EU in prodajo zdravil v EU, namenjena obvladovanju ponarejenih zdravil v EU (Direktiva 2011/62/EU Evropskega parlamenta in Sveta).

Poleg omenjenega Direktiva o ponarejenih zdravilih vsebuje tudi določbe, katerih cilj je krepitev zakonite dobavne verige. Pred nekaj desetletji je dobavna veriga vključevala le tri glavne akterje: proizvajalec, ki je blago dobavil trgovcu na debelo, ki ga je le-ta dobavil lekarni ali bolnišnici, ni bilo posrednikov, vendar je hitri tehnološki in gospodarski razvoj povzročil povečanje števila le-teh (Kohli 2018).

Kohli (2018) navaja, da se Direktiva 2004/48/ES Evropskega parlamenta in Sveta o uveljavljanju pravic intelektualne lastnine (Uradni list EU, št. 157/45) uporablja za zaščito celotne palete pravic intelektualne lastnine vključno z blagovnimi znamkami, avtorskimi pravicami, uporabnimi modeli, geografskimi kazalci, patenti itd. V okviru ponarejanja zdravil v EU ta Direktiva predvideva varstvo pravic imetnika pravice. V primeru ponarejenih zdravil se pravice imetnika blagovne znamke na primer uveljavljajo z uporabo določb direktive o uveljavljanju, ko se odkrije ponarejeno zdravilo in se ugotovi, da je bilo ponarejeno zdravilo pakirano zato, da bi predstavljalo zakonitega proizvajalca, npr. Roche. Carinska uredba pa se osredotoča na uveljavljanje pravic intelektualne lastnine na mejah; carinske organe pooblašča za prestrazanje blaga, za katerega obstaja sum, da krši pravice intelektualne lastnine na mejah ter v določenih okoliščinah pooblašča carinske organe, da uničijo majhne pošiljke s soglasjem imetnikov pravic. Avtor poudarja, da FMD izvira iz vidika javnega zdravja in varnosti, medtem ko direktiva o izvrševanju in carinska ureditev spadata v pristojnosti zasebnega prava, pri čemer se uveljavljajo in varujejo zasebne pravice imetnikov pravic.

3.4 Konvencija MEDICRIME

Konvencija MEDICRIME je prvi konstrukt, ki je začel veljati januarja 2016 in ki se bori proti ponarejanju zdravil. Temelji ne temeljni pravici do življenja, saj lahko najhujše posledice ponarejenega zdravila povzročijo smrt, ki je kršitev te neodtujljive pravice do življenja. Konvencijo MEDICRIME je 8. decembra 2010 uradno sprejel Odbor ministrov Sveta Evrope in jo odprl za podpis leta 2011. Po pridobitvi zahtevanih ratifikacij je 1. januarja 2016 začela veljati konvencija MEDICRIME, ki je prva mednarodna konvencija proti ponarejanju medicinskih izdelkov in drugih podobnih kaznivih dejanj, ki ogrožajo javno zdravje (Kohli 2018).

Kohli (2018) navaja glavni namen konvencije MEDICRIME, ki je:

- obravnavati ponarejanje zdravil kot kaznivo dejanje,
- boriti se proti ponarejanju zdravil,
- uporabljati kazensko pravo pri boju proti vsem oblikam ponarejanja zdravil z vključevanjem pravic, ki se nanašajo na sodelovanje, preprečevanje in zaščito žrtev.

Konvencija državam podpisnicam daje orodja za uvedbo skupnih minimalnih standardov za materialno in procesno kazensko pravo ter določbe, ki so namenjene izboljšanju sodelovanja in izmenjave informacij med nacionalnimi in mednarodnimi pristojnimi organi (Kohli 2018).

V splošnem je konvencija MEDICRIME razdeljena na enajst poglavij, kjer Kohli (2018) na kratko opiše, kaj določeno poglavje pomeni:

- prvo poglavje navaja predmet in namen, področje uporabe in opredeljuje ključne pojme,
- drugo poglavje vsebuje določbe materialnega kazenskega prava,
- tretje poglavje določa določbe preiskav, pregona in procesnega prava,
- poglavja štiri, pet in šest sestavljajo določbe o sodelovanju organov in izmenjavi informacij, ukrepih za preprečevanje in ukrepih za zaščito,
- ostalih pet poglavij vsebuje ukrepe v zvezi z mednarodnim sodelovanjem in mehanizmi spremljanja.

Konvencija MEDCRIME je naredila pomemben korak naprej pri uvajanju resnih ukrepov proti ponarejanju zdravil, saj je, kot že omenjeno, prva mednarodna uredba, katere namen je preganjati proizvodnjo in prodajo ponarejenih zdravil, ter konvencija, ki države podpisnice zavezuje, da kazensko preganjajo kazniva dejanja, proizvodnjo in trgovanje s ponarejenimi drogami. Konvencija obravnava tudi tiste izdelke, ki niso pridobili ustreznega dovoljenja, preden so bili dani na trg, ustreznega dovoljenja za proizvodnjo, za uvoz in izvoz, dobavo in ponudbo zdravil. Za medicinske pripomočke to pomeni tisti, ki ne izpolnjujejo standardov. V skladu z vsemi temi določbami Konvencija vzpostavlja načine nacionalnega in mednarodnega sodelovanja in opredeljuje, kako vzpostaviti vmesnik med različnimi organi v različnih sektorjih, kot so gospodarski in industrijski sektorji. Poleg tega tudi predlaga ukrepe, ki jih morajo države izvajati in se nanašajo na obveznost usposabljanja osebja pri dejavnostih nadzora in spremljanja, kar vključuje usposabljanje policije, carinskih in regulativnih organov, kampanje ozaveščanja o ponarejenih medicinskih izdelkih in odobritev intervencij na spletnih straneh (Kohli 2018).

4 SPLETNO NAKUPOVANJE (PONAREJENIH) ZDRAVIL

Internet je spremenil komunikacijo, trgovino in zdravstvene storitve, kar se kaže v vse večjem dostopu in uporabi interneta gospodinjstev EU. Ena izmed najbolj priljubljenih uporab interneta je iskanje medicinskih informacij, zato se mnogi bolniki zanašajo na to kot svoj glavni vir. Čeprav splet ponuja številne možnosti za izboljšanje zdravja, predstavlja tudi ogromno nevarnost za zdravje, saj predstavlja neurejen trg, ki skorajda ne varuje potrošnikov. Internetno poslovanje zagotavlja dostop do številnih izdelkov, povezanih z zdravjem, kot so dopolnilna zdravila, zdravila brez recepta in zdravila na recept samo prek spletnih lekarn, imenovane tudi kibernetске lekarnе ali e-farmacije (Fittler, Bösze in Botz 2013).

4.1 Spletno nakupovanje

Spletne lekarnе so zelo privlačne tako za kriminalce, zlasti zaradi velikih priložnosti za ustvarjanje velikih finančnih dobičkov kot za stranke, saj jim spletni nakup omogoča anonimnost, enostavnost nakupovanja, dostop do omejenih zdravil, ugodnosti itn. Interpol (b. l.) navaja, da se uporaba številnih spletnih lekarn v številnih državah povečuje in da so najpogostejša zdravila tablete za hujšanje, zdravila za erektilno disfunkcijo, zdravila za lajšanje bolečin in tesnobe.

Fittler, Bösze in Botz (2013) navajajo štiri ključne razloge, zakaj imamo ljudje tako radi spletno nakupovanje, in sicer:

- udobje;
- zasebnost;
- prost dostop do informacij;
- možnost primerjave nakupov.

Kljub vsem naštetim prednostim Fittler, Bösze in Botz (2013) opozarjajo tudi na pomanjkljivosti, ki jih prinaša spletno nakupovanje, in sicer:

- pomanjkanje smiselne interakcije z zdravnikom in farmacevti;
- napačna diagnoza;
- neprimerna uporaba zdravil;
- varstvo osebnih podatkov.

Te pomanjkljivosti oziroma slabosti se še poslabšajo v primeru nelicenciranih in nezakonito upravljanih spletnih lekarn (slika 2). Žal večina spletnih prodajalcev zdravil krši prakse in zakone o varni lekarni, saj številna spletna mesta prodajajo zdravila brez veljavnih zdravniških receptov in dokazano je, da distribuirajo podstandardne, nezakonite, neodobrene ali ponarejene droge (Fittler, Bösze in Botz 2013).

Raziskav o spletnem nakupovanju (ponarejenih) zdravil po svetu je kar nekaj. Clark (2015) omenja raziskavo, ki jo je izvedlo ameriško nacionalno združenje farmacevtskih odborov (NABP), ki je pokazala, da več kot 99 % spletnih lekarn ni v skladu s standardi za varnost bolnikov in farmacevtsko prakso NAB, saj jih je večina navedla, da imajo sedež v Kanadi, vendar resnično v ozadju to ni bilo tako. Švedska agencija za medicinske izdelke je pokazala, da se je število ljudi, ki kupujejo zdravila prek spletnih lekarn na Švedskem, hitro povečalo s 3 % leta 2007 na 20 % leta 2010 (Clark 2015).

WHO (2017c) opozarja, da za visoko strokovnim spletnim mestom, ki na zaslonu računalnika zagotavlja kakovostne medicinske izdelke, lahko obstaja zelo drugačna zaledna pisarna, ki ne izpolnjuje najosnovnejših mednarodnih standardov shranjevanja in distribucije. Spodnja fotografija prikazuje ilegalni distribucijski center spletnih lekarn, ki deluje iz vrtno lope, ki je potrošnike po vsem svetu oskrboval s podstandardnimi in ponarejenimi medicinskimi izdelki.

Slika 2: Ilegalni distribucijski center spletnih lekarn

Vir: WHO 2017a.

4.2 Razlikovanje med legalnimi in nelegalnimi spletnimi lekarnami

Spletne lekarne vabijo potrošnike k nakupu spletnih zdravil z zelo vabljevimi oglasi, v katerih ponujajo enostavno in poceni spletno nakupovanje z zajamčeno zasebnostjo. Slednje je eden od glavnih razlogov za nakup zdravil na spletu, še posebej za tiste, ki želijo kupiti zdravila za erektilno disfunkcijo, saj jim je zelo nerodno iti k zdravniku ali v lekarno, zato potrebujejo zasebnost in so zaradi tega zlahka tarča kriminalcev (Frangež in Slak 2016).

Frangež in Slak (2016) poudarjata pomembne elemente, ki morda nakazujejo na to, da gre za prevarantsko spletno lekarno, in sicer:

- cena je opazno nižja kot v drugih lekarnah,
- zdravila na recept so na voljo brez recepta,
- spletna lekarna ponuja zdravila, ki jih je običajno težko dobiti ali jih nacionalni regulativni organ ne odobri,

- spletna lekarna ponuja »novo zdravilo« ali »hitro zdravljenje« za različne hude bolezni,
- spletna lekarna trdi, da so državni organi želeli preprečiti prodajo določenih zdravil zaradi svojih razlogov,
- spletna lekarna ne ponuja dovolj informacij o zdravilih, ki jih prodaja,
- spletna lekarna nima nobenih obvestil o licenci, ki bi jih v zvezi z nacionalno zakonodajo morala imeti,
- ne vsebuje podatkov o regulatornem organu,
- informacije o trgovini so bile pridobljene preko neželene pošte ali sporočil na družabnih omrežjih,
- obstajajo napačno črkovane besede, naključni presledki in nenavadni simboli med besedami na spletni strani ali v e-pošti/sporočilu (za premagovanje neželenih filtrov),
- oglasi in spletne strani uporabljajo očarljive in privlačne besede, da bi navdušile stranke in skrile pomanjkanje ali odsotnost znanstvenih dejstev o zdravilih, ki jih prodajajo,
- v trgovini ni poštnege naslova ali pa naslov ne obstaja ali ne deluje,
- telefonske številke ni ali ne obstaja ali ne deluje,
- ni službe za pomoč strankam in nobenega spletnega posvetovanja z licenciranim farmacevtom,
- ladijski promet je možen po vsem svetu brez opozorila, da nekatera zdravila niso odobrena v nekaterih državah,
- za carino je potrebno doplačilo,
- trgovina ima posebne ponudbe, npr. za nakup določene količine zdravil kupec prejme brezplačno »dodatno« zdravilo.

Poleg naštetega Frangež in Slak (2016) omenjata, da morajo biti potencialne stranke pozorne tudi na:

- shranjevanje oglasov ali spletnih strani za oglaševanje zdravil za »hitro okrevanje« za različne resne bolezni,
- privlačne slike zdravnikov srednjih let v belih medicinskih haljah, ki delajo v čistih, razkuženih laboratorijih, čeprav ni podatkov o njihovi lokaciji in naslovu,
- številne pozitivne ocene kupcev kupljenih zdravil,
- slovnično slabe spletne strani, za katere se zdi, da so ustvarjene s pomočjo storitve Google Prevajalnik in podobnih storitev,
- nedokončana spletna stran trgovine z besedilom Lorem Ipsum.

Frangež in Slak (2016) opisujeta še druge možnosti, ki jih imajo potrošniki za preverjanje pristnosti spletnih trgovin, in sicer lahko uporabijo različna spletna mesta za preverjanje seznama strani, ki niso priporočene, lahko skenirajo določeno spletno mesto ter tudi preverijo, ali je spletno mesto vključeno na seznam varnih lekarn. V Sloveniji je Ministrstvo za zdravje v letu 2015 izdalo predpise o spletni prodaji zdravil na spletu, smernice za logotip in postopke za izdajo in odvzem dovoljenj za izdajo medicinskih izdelkov prek interneta.

Pharmaceutical technology (2018) navaja, da so nezakonite lekarne opredeljene kot tiste, ki delujejo brez certificiranja, predpisujejo zdravila, ne da bi se držale zakonskih smernic, ali zavestno distribuirajo ponarejena zdravila. Ugotovljeno je bilo, da vsak četrti ameriški potrošnik svoja zdravila na recept kupuje ravno prek spleta. Za potrošnike je razlikovanje med nelegalnimi in zakonitimi spletnimi lekarnami lahko težavno zaradi premajhne ozaveščenosti o tem in zaradi vizualne podobnosti med legalnimi in nelegalnimi spletnimi prodajalnami.

Zakonite spletne lekarne se morajo držati zakonov in predpisov države, iz katere deluje spletno mesto, so preverjene, spremljane in zahtevajo veljavne predpise za zdravila, ki se izdajajo samo na recept, zato so varne za uporabo in jih je mogoče priporočiti bolnikom (Fittler, Bösze in Botz 2013).

Ena izmed študij je pokazala, da se oglašujejo domenska imena neaktivnih spletnih mest, medtem ko so domene domnevno prodane drugim operaterjem internetnih lekarn, ki lahko izkoristijo prednosti dobro znanih blagovnih znamk ali tistih, ki imajo visoko mesto pri iskalnikih. Jasno je tudi to, da internet in njegove podporne organizacije omogočajo subjektom, da prikrijejo svoj naslov in telefonsko številko svojih dejanskih operaterjev. Pravzaprav lahko spletne strani goljufivo predstavijo lažne podatke, da bi pritegnile stranke. Na primer, poročali so, da pacienti in potencialne stranke, ki menijo, da so kanadske spletne lekarne bolj zaupanja vredne, kupujejo izdelke s spletnih mest, ki prikazujejo kanadske simbole, v resnici pa je spletno mesto lahko registrirano drugje in izdelki izvirajo iz drugih držav. V študiji so ugotovili, da prijavljena fizična lokacija, ki je prikazana na spletni strani, ne ustreza domeni registracije po naslovu IP za večino pregledanih internetnih lekarn, kot je navedeno na spletni strani. Ta neskladnost med lokacijo registracije domene v primerjavi s fizično lokacijo lahko nakazuje, da spletne lekarne delujejo iz oddaljenih držav, kar je lahko pomemben opozorilni znak (Fittler, Bösze in Botz 2013).

4.3 Spletna prodaja (ponarejenih) zdravil po svetu

Oriozo idr. (2011) navajajo, da se je spletna prodaja zdravil začela v poznih devetdesetih letih in se je tako razširila, da je ameriška uprava za hrano in zdravila (U.S. Food and Drug Administration – FDA) na svoji spletni strani uvedla celoten oddelek, posvečen nakupu zdravil prek interneta. Zelo težko je oceniti število spletnih lekarn in ljudi, ki kupujejo na spletu, obseg trgovanja z ponarejenimi zdravili ter prihodek in dobiček, ki ga ustvari tako skrito poslovanje. Poleg tega se zdi, da je še geografska porazdelitev pojava zelo heterogena. Kaj sploh lahko ponujajo spletne lekarne? Iz analize literature se zdi, da so spletne lekarne sčasoma postajale čedalje bolj zapletene, saj so pred desetimi leti večinoma prodajale »življenjska« zdravila, kot je zdravilo za zdravljenje erektilne disfunkcije ter pljučne arterijske hipertenzije, danes pa izgleda, kot da ponujajo skoraj vse. Danes lahko prek spletnih lekarn kupimo zdravila, kot so razna zdravila proti bolečinam, pomirjevala, antibiotike, inzulin, ženske hormone,

antidepresive, zdravila proti izgubljanju las in dlak po telesu), zdravila za debelost itd. (Orioza idr. 2011).

V Združenih državah Amerike narašča pomen ponarejenih zdravil, pri čemer oskrba z le-temi prihaja iz vsega sveta. Preprečevanje vstopa ponarejenih zdravil v Združene države je še posebej težko, deloma tudi zato, ker je skoraj 40 odstotkov zdravil izdelanih v tujini, približno 80 odstotkov zdravilnih učinkovin pa je uvoženih (Blackstone, Fuhr in Piciask 2014). Ker ZDA štejejo veliko prebivalcev in ker je ameriški trg najbolj konkurenčen, so ravno Američani na svetovni ravni vodilni v porabi zdravil. V ZDA je dovoljena tudi internetna prodaja zdravil, predpisanih na recept, kar je pri nas v Sloveniji in Evropski uniji prepovedano. Spletno prodajo zdravil v ZDA določa zakon Internet Pharmacy Consumer Protection Act, ki ureja spletno prodajo zdravil, in sicer je s tem zakonom dovoljeno javno oglaševanje zdravil in neposredno trženje zdravil bolnikom ter prodaja zdravil brez recepta in, kot rečeno, tudi tista na recept. Seveda morajo te lekarne, ki prodajajo zdravila, predpisana na recept, imeti dovoljenje za prodajo s strani FDA, medtem ko imajo potrošniki, ki kupujejo zdravila prek spletnih lekarn, možnost, da na spletni strani NABP preverijo, ali ima lekarna ustrezno licenco za delovanje ter ali zagotavlja varen in zanesljiv nakup zdravil (Golec 2008).

Hamilton idr. (2016) navajajo, da morajo biti v Združenem kraljestvu vse lekarne, vključno s spletnimi, registrirane pri Splošnem farmacevtskem svetu v Agenciji za zdravila in zdravstvene izdelke (MHRA) in morajo na vsaki strani svoje spletne strani navesti skupen evropski logotip, saj zadolžene službe tako lahko spremljajo in zapirajo goljufive spletne strani ter s tem ozaveščajo javnost pred slabo kakovostno spletno lekarno (Hamilton idr. 2016).

Spletna prodaja ponarejenih zdravil se pogosto preiskuje v okviru Interpolovih operacij, kot je Pangea, katerih glavni cilj je reševanje spletne prodaje ponarejenih in prepovedanih zdravil ter poudarjanje tveganj pri nakupu spletnih zdravil. Med letnim mednarodnim tednom, namenjenim boju proti spletni prodaji ponarejenih zdravil, različne agencije po vsem svetu (policija, carina, zdravstveni regulatorji, zasebni sektor) sodelujejo pri ugotavljanju in preverjanju oglasov in spletnih strani, ki ponujajo ponarejena zdravila. Njihove dejavnosti so usmerjene v ponudnike internetnih storitev, plačilne sisteme in storitve dostave, ki spadajo med tri glavne komponente nezakonite spletne trgovine. Od leta 2008 je bilo zaseženih skoraj 49 milijonov ponarejenih zdravil z ocenjeno vrednostjo skoraj 230 milijonov USD. Oblasti so odrezale okrog 60.000 spletnih strani, ki prodajajo ponarejena zdravila. Več kot 1080 posameznikov je bilo aretiranih ali pa so v preiskavi (Frangež in Slak 2016).

Leta 2009 je bila v Aziji izvedena operacija »Storm 2«, s katero so zasegli ogromno ponarejenih zdravil, od antibiotikov do zdravil za zatiranje rodu, serumov proti tetanusu, zdravil proti malariji in zdravil za zdravljenje erektilne disfunkcije. V Egiptu so preiskovalci našli vse od zdravil za presajanje organov, do zdravil za bolezni, kot so bolezni srca, shizofrenija in diabetes, skupaj s tisočimi škatlami zdravil za raka. Študija, ki jo je financirala organizacija Pfizer, ena največjih preiskav, opravljenih v štirinajstih evropskih državah, je ocenila, da zahodni

Evropejci porabijo več kot 14 milijard ameriških dolarjev na leto za prepovedana zdravila, od katerih so mnoga ponarejena. Študija je pokazala, da je skoraj polovica ponarejenih zdravil, prodanih na internetu, namenjena hujšanju; sledila so jim zdravila proti gripi; v Evropi in Aziji so ponarejena tudi zdravila za erektilno disfunkcijo (WHO 2010).

4.4 Posledice nakupa (ponarejenih) zdravil prek spleta

V nadaljevanju so predstavljene nevarnosti ponarejenih zdravil in značilnosti tveganega spletnega nakupa zdravil.

4.4.1 Nevarnosti ponarejenih zdravil

Internet je postal pomembno priročno sredstvo za potrošnike pri nakupovanju in tudi varčevanju denarja, vendar je postal tudi sredstvo za nakup ponarejenih zdravil in s tem ustvarja zmedo med tem, katera spletna prodajna mesta prodajajo verodostojno blago in katera ne. Nakup ponarejenih blagovnih znamk torbic, obutve, nakita, ur ne predstavlja take nevarnosti, kot ga predstavlja nakup ponarejenih zdravil in tudi kozmetike. Oddelek za domovinsko varnost opozarja, da ponarejeno piratsko blago lahko povzroči resne posledice in predstavlja resno grožnjo ameriški gospodarski vitalnosti, zdravju in varstvu ameriških potrošnikov ter naši kritični infrastrukturi ter nacionalni varnosti (Blackstone, Fuhr in Piciask 2014).

Blackstone, Fuhr in Piciask (2014) navajajo primer bolnika, ki je kupil zdravilo prek spleta; zdravilo je bilo ponarejeno. Bolnik je bil zdravljen z injekcijami za anemijo po presaditvi jeter, vendar se po osmih tednih injiciranja še vedno ni odzval na zdravljenje. Zdravniki so naknadno ugotovili, da je bolnik jemal ponarejeno zdravilo. Poleg omenjenega primera so v ZDA posebej resni tudi primeri ponarejenih različic zdravila Avastin, ki je zdravilo proti raku ter ponaredek heparina, ki je namenjen za redčenje krvi. V slednjem primeru je bila učinkovina nadomeščena s cenejšo snovjo, ki je povzročila, da so bolniki imeli neželene učinke in povzročili opozarjanje na heparin po vsej državi ter predstavlja vzrok za kar 81 smrtnih primerov (Blackstone, Fuhr in Piciask, 2014).

Pri uporabi ponarejenih zdravil se lahko pojavijo številne težave; učinki le-teh so odvisni od sestavin. Blackstone, Fuhr in Piciask (2014) navajajo tri možne scenarije, in sicer:

- Ponarejeno zdravilo, ki ne vsebuje nobene aktivne sestavine ali nobenih škodljivih sestavin. To pomeni, da zdravilo ne bo pomagalo bolniku; njegovo stanje se ne bo izboljšalo; kvečjemu lahko poškoduje bolnika. V primeru antibiotikov lahko na primer to spodbudi odpornost proti antibiotikom in uporabo močnejših antibiotikov, ker bi zdravniki verjeli, da zdravilo prve izbire ne deluje, ne da bi vedeli, da je bolnik jemal ponarejeno zdravilo.
- Drugi scenarij je, da ponarejeno zdravilo nima aktivne sestavine, ima pa lahko poljubno število škodljivih sestavin, vključno z vodo, bakterijami, strupeno rumeno barvo, talnim

voskom, barvilom, cementom v prahu, borovo kislino in antifrizom. Kot primer Blackstone, Fuhr in Piciask (2014) navajajo otroke, ki so po vsem svetu umrli zaradi ponarejenega sirupa proti kašlju, ki je bil okužen z etilen glikolom (tj. antifriz).

- Tretji scenarij vključuje ponarejeno zdravilo, ki vsebuje napačno koncentracijo ali napačen odmerek zdravila. Kot primer Blackstone, Fuhr in Piciask (2014) navajajo zdravnika, ki je dobil raziskovalno različico botoksa, ki je bil veliko bolj koncentriran kot pravo zdravilo in ni namenjen za človeško uporabo. To je povzročilo paralizo dihanja in skoraj smrt več bolnikov, vključno z zdravnikom, ki ga je sam uporabljal.

Na splošno ponarejena zdravila ustvarjajo negotovost, zmedenost in dvome o vrednosti pravega zdravila in lahko zato vodijo k uporabi alternativnega zdravila, manj zaželenega zdravila ali terapije (Blackstone, Fuhr in Piciask 2014).

4.4.2 Značilnosti tveganega spletnega nakupa zdravil

The European Consumer Centres Network (2017) opozarja, da je zelo pomembno, da se zavedamo tveganj v primeru nakupa kateregakoli izdelka prek spleta, še posebej pa pri nakupu zdravil, kajti posledice so lahko zelo hude. Potrošniki, ki kupujejo ponarejene izdelke, so lahko izpostavljeni različnim tveganjem, kot so:

- Kakovost ponarejenih izdelkov ni zagotovljena. Za potrošnike lahko predstavljajo tveganje za varnost ali zdravje, saj lahko zdravila, igrače in kozmetika vsebujejo škodljive sestavine.
- Carina lahko prestreže in uniči pakete, ki vsebujejo ponarejeno blago.
- Posledično potrošnik ne prejme naročila, ki ga je že plačal.
- Imetniki pravic lahko zaračunavajo stroške, povezane z uničenjem ponarejenega blaga.
- Trgovci, ki prodajajo ponarejeno blago, niso nagnjeni k spoštovanju potrošnikovih garancijskih pravic. Npr.: na koga se potrošnik lahko obrne v primeru, če so ponarejeni izdelki pokvarjeni?

FDA (2018) navaja nekaj znakov, na podlagi katerih lahko sklepamo, da gre za prevarantsko spletno lekarno, in sicer:

- ko spletna lekarna omogoča nakup zdravil brez veljavnega recepta osebnega zdravnika;
- za odgovor na naša vprašanja spletna lekarna nima na voljo farmacevta z licenco;
- spletna lekarna ponuja zelo nizke cene medicinskih izdelkov, ki se zdijo predobre, da bi bile resnične;
- ko spletna stran pošilja neželjeno pošto, v kateri ponuja poceni zdravila;
- ko je spletna stran zunaj ZDA;
- omogoča pošiljanje medicinskih izdelkov po celem svetu.

4.5 Spletne lekarne v Sloveniji

Kot je bilo že navedeno, je za pravilno prodajo zdravil na spletu potreben razvoj ustrezne informacijske in zakonodajne strukture; poleg tega imajo pomembno vlogo tudi socialno-kulturne norme. Opravljenih je bilo nekaj študij o spletni prodaji in nakupu zdravil v Sloveniji, ki so pokazale, da je informacijska struktura dobro razvita in se zakonodajne omejitve štejejo kot ovira, ki preprečuje hitrejši razvoj prodaje spletnih zdravil. Frangež in Slak (2016) navajata, da so bili vsi izdelki, kot so Viagra in druge tablete, ki vsebujejo Sildenafil, ki so bili kupljeni na spletu, dostavljeni v Slovenijo in testirani v laboratoriju, dejansko ponarejeni in celo nevarni za zdravje potrošnikov. Zanimivo je, da so bile kljub temu, da so bile tablete ponarejene, vsaj delno izdelane v skladu s smernicami dobre proizvodne prakse, saj so vsebovale ustrezno količino sildenafil citrata.

4.6 Pravilnik o prodaji zdravil na spletu v Sloveniji

Z letom 2001 je bila v Sloveniji sprejeta Direktiva 2001/83/ES, s katero je prodaja zdravil brez recepta postala zakonita, vendar je EU razvila tudi posebne ukrepe, da bi zaščitili kupce pred potencialno škodljivimi praksami. Eden izmed ukrepov je ta, da morajo vse lekarne, ki imajo dovoljenje za prodajo zdravil brez recepta, imeti poseben logotip, ki je poenoten na območju EU. Stranka se tako s klikom na logotip usmeri na podstran institucije, ki je pristojna za licenciranje lekarn za spletno prodajo zdravil brez recepta, ki vsebuje seznam lekarn s takšno licenco (slika 3) (Frangež in Slak 2016).

Slika 3: Logotip seznama lekarn z dovoljenjem za spletno prodajo zdravil brez recepta

Vir: JAZMP b. l.b.

Kohli (2018) navaja, da se pričakuje, da bo logotip identificiral osebe, ki ponujajo zdravila za prodajo javnosti na daljavo, tehnične, elektronske in kriptografske zahteve za preverjanje njegove pristnosti za spletne prodajalce na drobno ter vzpostavitev registrov zakonitih spletnih trgovcev na drobno. Vsaka spletna lekarna v EU mora biti povezana s spletno stranjo nacionalnega pristojnega organa, tj. Nacionalno agencijo za zdravila v državi članici, saj mora s klikom na povezavo potrošnika pripeljati na spletno stran le-tega, kar pomeni, da je spletna lekarna zakonita spletna stran in je registrirana v državi članici. Nacionalni organi za

konkurenco vzdržujejo seznam vseh zakonitih spletnih lekarn za pomoč pacientov pri ugotavljanju legitimnosti spletnih lekarn/strani, ki prodajajo zdravila (Kohli 2018).

Preglednica 1: Seznam lekarn v Sloveniji, ki imajo dovoljenje za spletno prodajo zdravil

Lekarna Brod	Sanolabor, d. d., PE Trbovlje
Specializirana prodajalna Sanolabor	Sanolabor, d. d., PE Domžale
Lekarna Nove Poljane	Sanolabor, d. d., PE Ljubljana Koseze
Gorenjske lekarne, Lekarna Kranj	Sanolabor, d. d., PE Medvode
Lekarna Slovenska Bistrica, enota Lekarna Center	Sanolabor, d. d., PE Ljubljana Dravljje
Lekarna Žužemberk	Sanolabor, d. d., PE Kamnik
Farmacare, lekarniška dejavnost d. o. o.	Sanolabor, d. d., PE Brežice
Lekarna Dravljje	Sanolabor, d. d., PE Sevnica
Lekarna Miklošič	Sanolabor, d. d., PE Novo mesto
Celjske lekarne, Lekarna Zreče	Sanolabor, d. d., PE Kočevje
Lekarna San Simon	Sanolabor, d. d., PE Krško
Goriška lekarna Nova Gorica, Lekarna Nova Gorica	Lekarna Pri Kranjskem orlu
Lekarna Ig	Dolenjske lekarne, Lekarna Novo mesto
Obalne lekarne Koper, Lekarna Piran	Lekarna Zalog
Sanolabor, d. d., PE Murska Sobota	Mariborske lekarne, Lekarna v E. Leclercu
Sanolabor, d. d., PE Ljubljana Vič Interspar	Bolnišnična lekarna na Univerzitetnem rehabilitacijskem inštitutu – Soča
Sanolabor, d. d., PE Ljubljana Citypark	Lekarna Mačkovec
Sanolabor, d. d., PE Celje Prosana	Sanolabor, d. d., PE Maribor TPC CITY
Sanolabor, d. d., PE Maribor Europark	Sanolabor, d. d., PE Jesenice
Sanolabor, d. d., PE Postojna	Sanolabor, d. d., PE Velenje
Sanolabor, d. d., PE Koper	Sanolabor, d. d., PE Celje Mercator
Sanolabor, d. d., PE Nova Gorica	Sanolabor, d. d., PE Slovenj Gradec

Vir: Portal GOV.SI 2019.

Najpogosteje uporabljena portala za klasificirane oglase v Sloveniji sta Bolha.com in Salomonov oglasnik (Salomon.si), vendar je bilo oglasov v zvezi z zdravili le nekaj. Večina takih oglasov je bila najdena na manj priljubljenih spletnih mestih. Dostopnost do takih spletnih mest-forumov, klepetalnic je dosežena z lahkoto, kar predstavlja zelo velik problem. Na spletu se najpogosteje prodajajo izdelki Kamagra, Viagra je druga, nato pa ji sledijo druga zdravila za erektilno disfunkcijo. Viagra je sicer globalno najbolj iskano zdravilo na spletu in hkrati najbolj ponarejeno zdravilo v razvitem svetu. Pri oglaševanju na forumih obstajajo tudi oglasi, ki ponujajo tablete gratis ali brezplačne vzorce, pri čemer gre za »marketinško strategijo«, ki

dodatno ogroža zdravje kupcev, saj lahko prejmejo še bolj nevarna zdravila (Frangež in Slak 2016).

Frangež in Slak (2016) navajata, da po poročanju mnogih avtorjev v tujih državah kot tudi v Sloveniji predstavlja velik problem predvsem nepoznavanje razlik med zakonitimi in nezakonitimi spletnimi lekarnami. V Sloveniji je morda še bolj problematično dejstvo, da se zdi, da slovenske inšpekcijske službe opravljajo svoje delo precej slabo, saj se nekatere lebdeče lekarne zlahka najdejo prek spletnega iskanja in da so v nekaterih lekarnah celo navedeni kontaktni podatki. Izvedli so celo preiskavo domene, ki je pokazala, da so nekatere spletne strani registrirane v Sloveniji, kar kaže na enostavno potencialno sledljivost. Avtorja sta mnenja, da je mogoče pričakovati nekatere spremembe, saj je 1. januarja 2016 začela veljati konvencija MEDICRIME, ki jo je Slovenija sprejela šele marca 2019. Da bi se stanje glede prodaje zdravil prek spleta izboljšalo, je treba register zakonitih lekarn izboljšati in redno posodabljati. Potrebni je več raziskav v zvezi s proizvodi, ki jih prevarantske lekarne pošiljajo kupcem po Sloveniji. Takšne raziskave morajo vključevati farmakološke in obveščevalne analize proizvodov, da se izsledi izhodiščna točka in določi, kako takšni proizvodi vstopajo v Slovenijo. Treba bi bilo še organizirati nadaljnje medijske kampanje za preprečevanje.

5 EMPIRIČNI DEL

V empiričnem delu smo predstavili rezultate raziskave, ki smo jo izvedli s spletno anketo ter pridobljene rezultate prikazali v tabelarni in grafični obliki.

5.1 Opis zastavljene metodologije

Izvedli smo metodo anketiranja z anketnim vprašalnikom, ker smo želeli izvedeti, ali potrošniki v Sloveniji sploh nakupujejo zdravila prek spleta ter ali se zavedajo, kakšne so posledice nakupa le-teh prek spleta. Vzorec je priložnosten in uporabljena je bila tudi metoda snežne kepe. Anketni vprašalnik vsebuje 15 vprašanj, izmed katerih so tri vprašanja demografskega tipa. Vprašanja se med seboj razlikujejo po številu možnih odgovorov, so odprtega in zaprtega tipa; eno vprašanje vsebuje lestvico Likertovega tipa, kjer so anketirane osebe označile, v kolikšni meri se s trditvijo strinjajo.

5.2 Opis poteka raziskave

Raziskavo z metodo anketiranja z anketnim vprašalnikom smo izvedli elektronsko s pomočjo spletnega orodja 1KA, kjer smo anketni vprašalnik poslali kontaktom prek socialnega omrežja Facebook. Anketni vprašalnik je bil razdeljen v dva dela, in sicer:

- prvi del vsebuje socialno-demografska vprašanja, ki se nanašajo na spol, starost in izobrazbo;
- v drugem delu so vprašanja, ki se nanašajo na obravnavano vsebino raziskave (zaznavanje posledic nakupa zdravil prek spleta).

V raziskavi je sodelovalo 265 anketiranih oseb, od tega smo analizirali 158 izpolnjenih vprašalnikov, saj je bilo ostalih 107 neustreznih oziroma nepopolno izpolnjenih. Proučevana populacija so osebe moškega in ženskega spola v starosti do 73 let. Zbiranje podatkov je potekalo v primorski regiji.

5.3 Predstavitev in analiza rezultatov

V nadaljevanju smo podali rezultate anketiranja, in sicer najprej rezultate socialno-demografskih vprašanj, nato pa še rezultate vprašanj, vezanih na obravnavano vsebino raziskave.

Spol

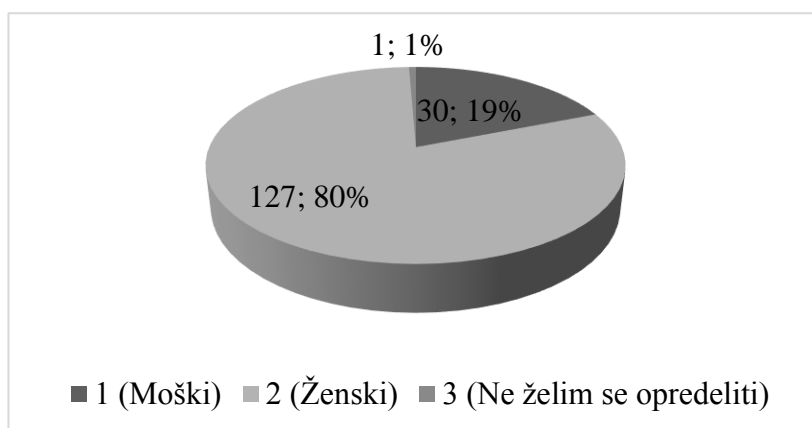
V anketi je sodelovalo 127 žensk, kar predstavlja 80 odstotkov, 30 moških, kar predstavlja 19 odstotkov, ter en anketiranec, ki se ni želel opredeliti, in predstavlja en odstotek vseh

anketirancev. Iz strukture anketirancev (preglednica 2) je razvidno, da smo prejeli večje število anket s strani ženskega spola.

Preglednica 2: Struktura anketirancev glede na spol

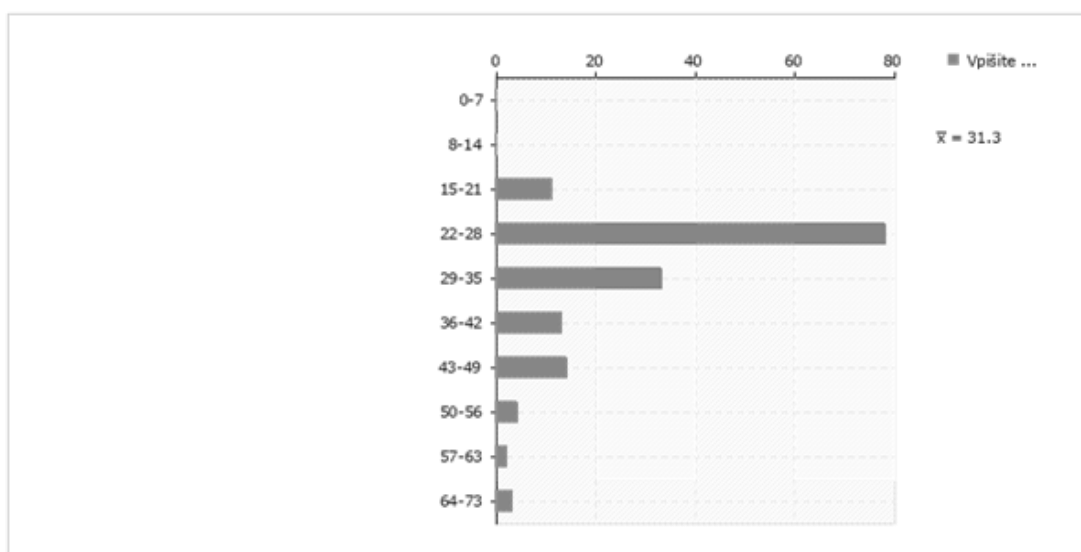
Spol/Odgovori	Frekvenca	Delež	Veljavni	Kumulativa
1 (Moški)	30	19 %	19 %	19 %
2 (Ženski)	127	80 %	80 %	99 %
3 (Ne želim se opredeliti)	1	1 %	1 %	100 %
Skupaj	158	100 %	100 %	

Na sliki 4 vidimo še tortni prikaz števila anketirancev glede na spol.

Slika 4: Prikaz števila anketirancev glede na spol

Starost

Slika 5: Opredelitev starosti anketirancev

Na sliki 5 je razvidna starostna opredelitev anketirancev. Največ anketirancev je starih med 22 in 28 let, najmanj pa je anketirancev, ki sodijo v starostno skupino med 64 in 73 let.

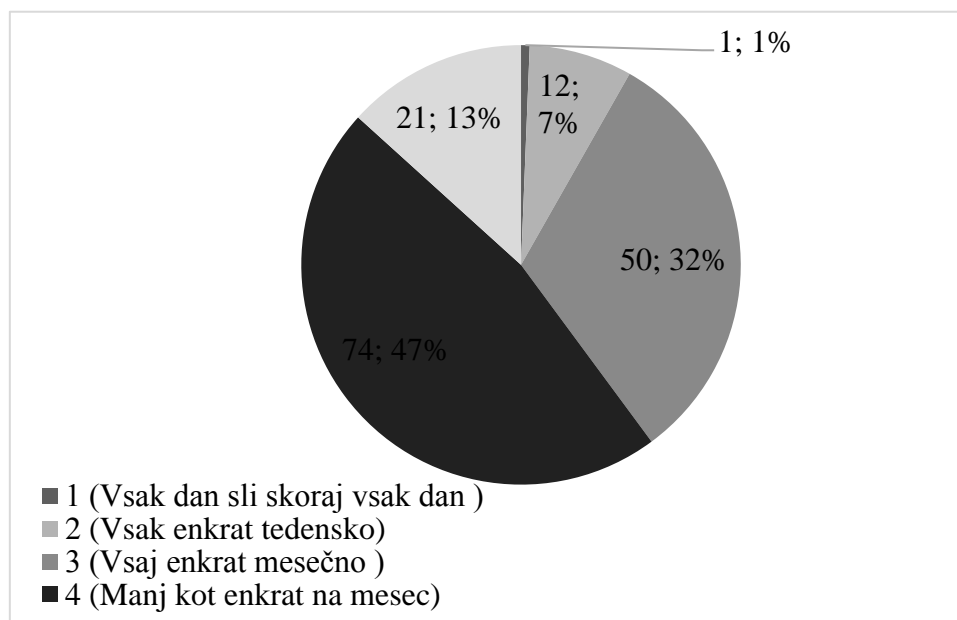
Dosežena izobrazba

Preglednica 3: Struktura anketirancev glede na izobrazbo

Kakšna je vaša najvišja dosežena izobrazba?				
Odgovori	Frekvenca	Delež	Veljavni	Kumulativa
1 (Osnovnošolska ali manj)	9	6 %	6 %	6 %
2 (Srednješolska)	107	68 %	68 %	73 %
3 (Višješolska, visokošolska)	42	27 %	27 %	100 %
Skupaj	158	100 %	100 %	

Preglednica 3 prikazuje razporeditev stopnje izobrazbe anketirancev. Največ, 68 % anketirancev ima končano srednjo šolo, osnovnošolsko ali manj ima opravljeno 6 % anketirancev in 27 % anketirancev ima končano višješolsko izobrazbo.

Pogostost nakupovanja prek spleta

Slika 6: Analiza podatkov o pogostosti nakupovanja prek spleta

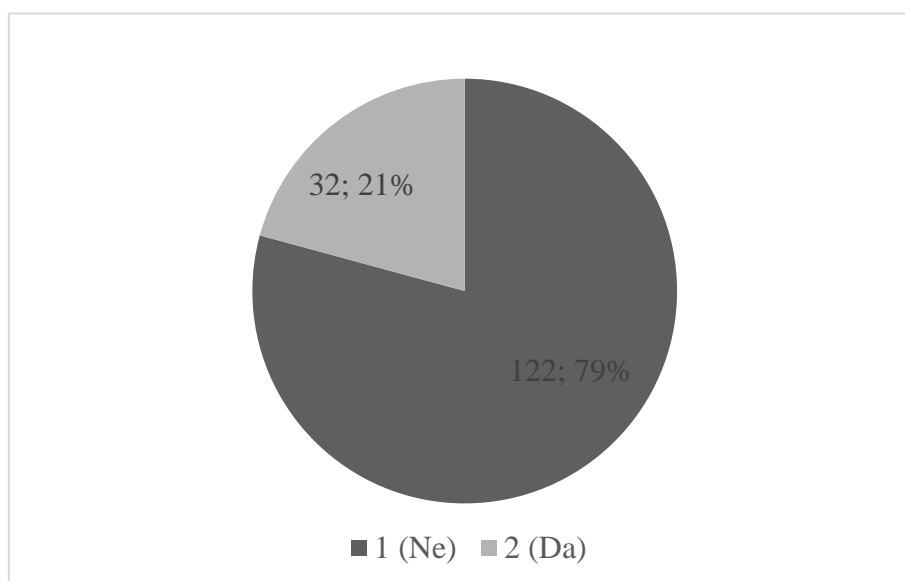
Slika 6 prikazuje analizo podatkov, ki predstavljajo, kako pogosto anketiranci nakupujejo prek spleta. Na sliki je razvidno, da slaba polovica (47 %) anketirancev nakupuje prek spleta manj kot enkrat na mesec, sledi 32 % anketirancev, ki kupujejo prek spleta vsaj enkrat mesečno,

13 % anketirancev, ki nakupujejo prek spleta vsak dan ali skoraj vsak dan; vsaj enkrat tedensko nakupuje 8 % anketirancev ter le 1 %, ki kupuje prek spleta vsak dan ali skoraj vsak dan.

Pri prebiranju literature smo ugotovili, da drugod po svetu, predvsem v Združenih državah Amerike pogosto kupujejo prek spleta, in sicer kupujejo tako izdelke za prosti čas, hrano, oblačila kot tudi zdravila. V Združenih državah Amerike imajo namreč možnost nakupa zdravil, ki so na recept, kar pri nas v Sloveniji ni možno, saj je zakonsko tako določeno. Na sliki 8 pa lahko razberemo, da pri nas ne nakupujejo prek spleta tako pogosto, kar nas je presenetilo, saj večina anketirancev spada v starostno skupino med 22 in 28 let, ki preživi veliko časa za računalnikom. Poleg tega splet ponuja veliko in raznoliko ponudbo raznih izdelkov. Zato smo predvidevali, da bo število anketirancev, ki kupujejo vsaj enkrat mesečno, znatno večje.

Nakup zdravil ali dodatkov za zdrav življenjski slog prek spleta

Glede na rezultate pri vprašanju, kako pogosto anketiranci nakupujejo prek spleta, nas je zanimalo, ali se med izdelki, ki jih kupujejo prek spleta znajdejo tudi zdravila ali dodatki za zdrav življenjski slog.

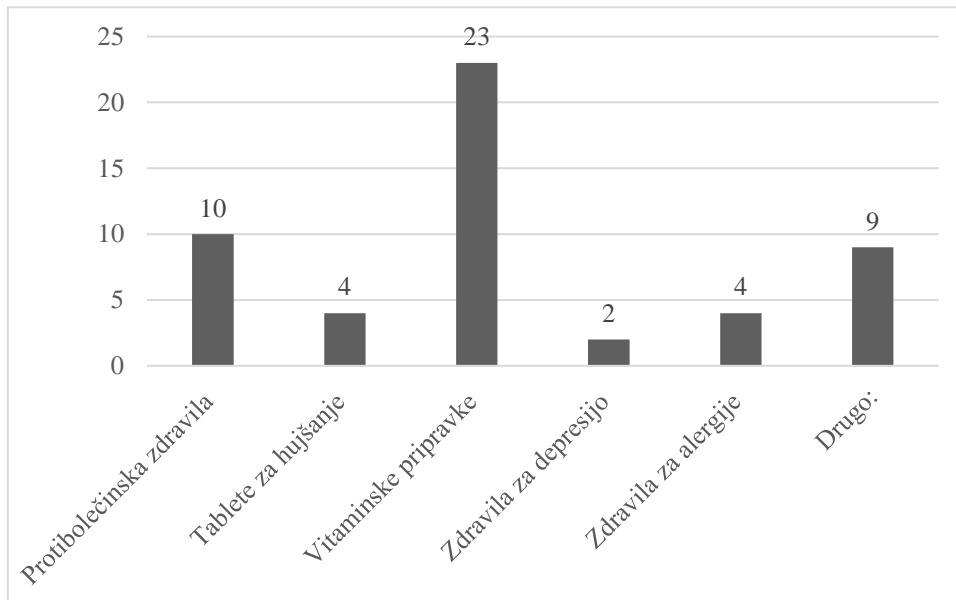
Slika 7: Nakup zdravil ali dodatkov za zdrav življenjski slog prek spleta

Na sliki 7 je razvidno, da večina anketirancev (79 %) ne kupuje zdravil ali dodatkov za zdrav življenjski slog prek spleta. Zdravila ali dodatke za zdrav življenjski slog kupuje le 21 % anketirancev.

Zdravila so specifičen izdelek, o katerem se večina želi posvetovati s farmacevtom v fizični lekarni oz. na prodajnem mestu, zato menimo, da je rezultat tak. Je pa tudi večina anketirancev starih do 30 let, ki načeloma ne potrebujejo toliko zdravil kot starejša populacija; po drugi strani je veliko mladih športno aktivnih, ki jemljejo razne dodatke za zdrav življenjski slog, a videti je, da po teh raje posegajo na fizičnih prodajnih mestih kot pa v spletnih prodajalnah.

Vrste zdravil, ki jih kupujejo prek spleta

Od 154 anketirancev jih je 32 odgovorilo, da nakupujejo zdravila prek spleta. Teh 32 anketirancev smo povprašali, katera zdravila ali dodatke za zdrav življenjski slog kupujejo.

Slika 8: Zdravila/dodatki za zdrav življenjski slog, ki jih anketiranci kupujejo prek spleta

Pri tem vprašanju so anketiranci imeli možnost označiti ali napisati več odgovorov. Na sliki 8 je razvidno, da največ anketirancev kupuje prek spleta vitaminske pripravke; sledijo protibolečinska zdravila; nato sledijo zdravila, ki so jih anketiranci navedli pod odgovorom »drugo«. V kategoriji drugo so anketiranci navedli: zdravila proti prehladu, mazila za prehlad, nadomestek obroka, prehranska dopolnila, kolagen, proteine, pripravke za zaščito sklepov, naravna mazila/zdravila in probiotike. Četrto mesto si delijo tablete za hujšanje in zdravila za alergije; najmanj anketiranci prek spleta kupujejo zdravila za depresijo.

Spletne lekarne/trgovine, kjer kupujejo zdravila/dodatke za zdrav življenjski slog

Po vprašanju, katere vrste zdravil kupujejo prek spleta, nas je zanimalo, prek katerih spletnih lekarn/trgovin jih kupujejo. Rezultate prikazuje preglednica 4.

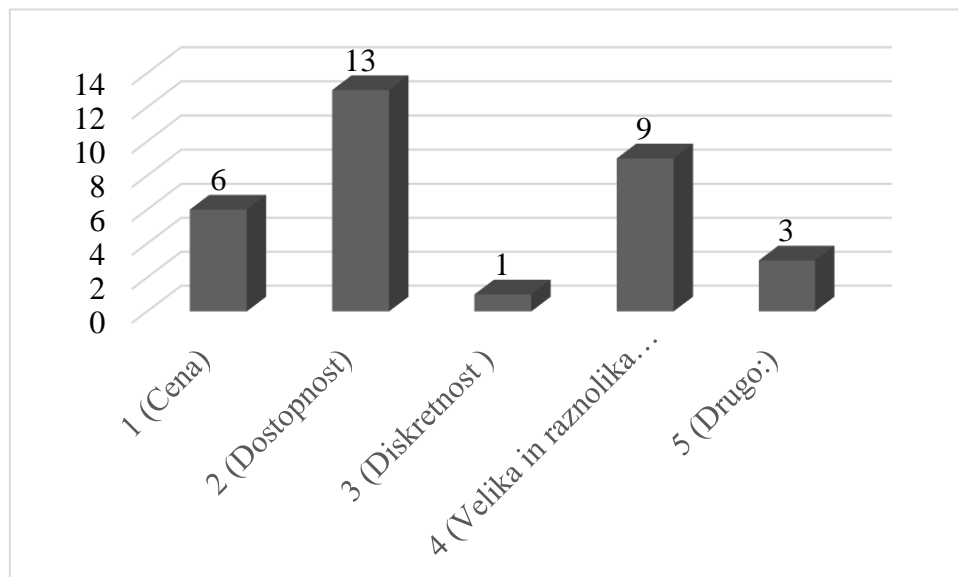
Preglednica 4: Spletna mesta kupovanja zdravil/dodatkov za zdrav življenjski slog

V katerih spletnih lekarnah ali spletnih trgovinah jih kupujete? Navedite ime spletne lekarne/trgov					
Odgovori	Frekvenca	Delež	Veljavni	Kumulativa	
Bioforma	1	1 %	3 %	3 %	
Malinca.si	1	1 %	3 %	6 %	
Lekarnar	1	1 %	3 %	9 %	
Vivalis, Lekarnar	1	1 %	3 %	13 %	
Kalček	1	1 %	3 %	16 %	
Lekarnar.com	1	1 %	3 %	19 %	
Avto.net, Bibaleze.si	1	1 %	3 %	22 %	
Aurora planet	1	1 %	3 %	25 %	
Lekarna Ljubljana	1	1 %	3 %	28 %	
Myprotein	2	1 %	6 %	34 %	
Sem pozabila ime	1	1 %	3 %	38 %	
Zdravje. si	1	1 %	3 %	41 %	
Lekarnar.si	1	1 %	3 %	44 %	
Sensilab	1	1 %	3 %	47 %	
Medis plus	1	1 %	3 %	50 %	
Nutrisslim	1	1 %	3 %	53 %	
Herbalife nutrition	1	1 %	3 %	56 %	
Lekarna.com	1	1 %	3 %	59 %	
E lekarna	1	1 %	3 %	63 %	
Lekarnar.com, Sensilab, Malinca	1	1 %	3 %	66 %	
https://www.alaninu.com/products/essentials-balance	1	1 %	3 %	69 %	
Lekarnar.si, Moja-lekarna.si	1	1 %	3 %	72 %	
Sensilab, Lekarna Ljubljana itd.	1	1 %	3 %	75 %	
Cemiogams	1	1 %	3 %	78 %	
Proteini.si, Maxximum shop	1	1 %	3 %	81 %	
Malinca	2	1 %	6 %	88 %	
Zdrav obrok	1	1 %	3 %	91 %	
Proteini.si, Myprotein	1	1 %	3 %	94 %	
Razno	1	1 %	3 %	97 %	
Zlata ptička	1	1 %	3 %	100 %	
Skupaj	32	20 %	100 %		

Na sliki 9 je razvidno, da anketiranci kupujejo na različnih spletnih mestih, od katerih je večina takih, ki ponujajo večinoma vitamine, minerale, aminokisljine, olja in ostale prehranske dodatke ter razna mazila. Navedena spletna mesta, ki prodajajo tudi zdravila, pa so: Lekarnar.com, prek katerega kupuje le 7 anketirancev, Lekarna Ljubljana, ki sta jo navedla le dva anketiranca ter Mojalekarna.com, ki jo je navedel le en anketiranec.

Ključni razlog nakupa

Zaradi napredka tehnologije in posledično interneta je vedno večje število spletnih trgovin, ki nam ponujajo hiter, udoben in enostaven nakup. Zanimalo nas je, kateri je poglavitni razlog, zaradi katerega anketiranci posegajo po nakupu zdravil ali dodatkov za zdrav življenjski slog prek spleta. V prebrani literaturi so avtorji poudarjali predvsem štiri razloge, zaradi katerih menijo, da potrošniki posegajo po nakupu zdravil prek spleta: cena, dostopnost, diskretnost ter velika in raznolika izbira. Poleg teh štirih razlogov smo vprašanju v anketi dodali še odgovor »drugo«, kjer so imeli anketiranci možnost sami napisati razlog, ki ni bil naveden. Za primarni razlog nakupa zdravil prek spleta je večina anketirancev (13) izbrala »dostopnost«, torej da lahko zdravila ali dodatke za zdrav življenjski slog naročijo kadarkoli in kjerkoli ter nakup opravijo v le nekaj minutah. Na drugem mestu je velika in raznolika izbira, ki jo ponujajo spletna prodajna mesta, na tretjem mestu pa je cena, ki je običajno nižja od cene enakega zdravila v lekarni. Sledi odgovor »drugo«, kjer so trije anketiranci zapisali pomanjkanje časa ter dva anketiranca, da želena zdravilo ni v lekarni; le en anketiranec je označil odgovor »diskretnost«.

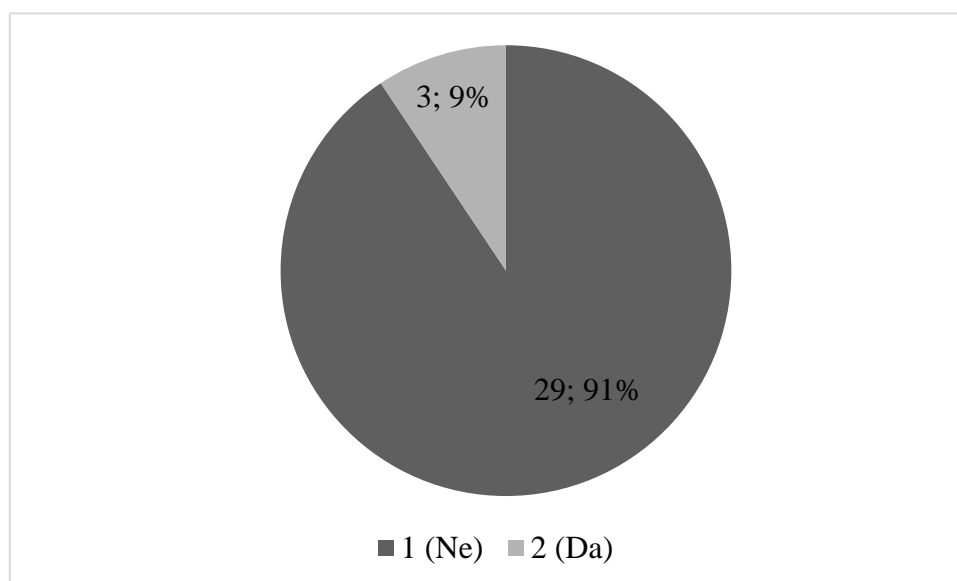
Slika 9: Razlogi nakupa zdravil/dodatkov za zdrav življenjski slog prek spleta

Čeprav ima spletno nakupovanje nekaj slabosti, njegove prednosti vsekakor prevladajo. Anketiranci so dali največjo prednost dostopnosti, kar je razumljivo, saj lahko prek računalnika z dostopom do Interneta od doma opravijo nakup v le nekaj minutah. To pomeni, da prihranimo

veliko časa in denarja, ki bi ju porabili za vožnjo do lekarne in iskanjem parkirnega mesta. To je velik plus oziroma olajšanje tudi za ljudi z mobilno omejenostjo, ki žal sami ne morejo po zdravila v najbližjo lekarno. Poleg dostopnosti lahko na spletu velikokrat dobimo razne izdelke in zdravila ali dodatke za zdrav življenjski slog, ki jih v lekarni ni možno dobiti. Ker spletno prodajo lahko vodi le en ali nekaj zaposlenih in ker ne potrebujejo velikih prostorov za skladiščenje in razstavo izdelkov, so cene zdravil na spletu nižje v primerjavi s klasično prodajalno, kar tudi predstavlja veliko prednost. Veliko ljudi potrebuje zdravila, za katera jih je sram osebno povprašati v lekarni, zato prek spleta nakupujejo taka zdravila, saj je tako zagotovljena diskretnost. To je tudi ena izmed prednosti, ki jih ponuja spletni nakup.

Posledice nakupa

Iz številnih držav vsepovsod po svetu so tudi k nam prišle zgodbe o tem, da splet preplavlja vedno več ponarejenih zdravil, ki so lahko za zdravje zelo nevarna. Glede na to, da imamo tudi v Sloveniji možnost nakupa raznih zdravil, kot so zdravila proti vročini, nahodu, vnetemu grlu, tablete za hujšanje itn. prek spleta, nas je zanimalo, ali so bili anketiranci deležni kakršnih koli posledic zaradi nakupa zdravil prek spleta.

Slika 10: Posledice nakupa zdravil prek spleta

Za 32 anketirancev, ki so odgovorili, da kupujejo zdravila ali dodatke za zdrav življenjski slog, je bilo postavljeno tudi vprašanje, ali so imeli kakršne koli posledice pri nakupu zdravil prek spleta. Na sliki 10 je razvidno, da večina (91 %) anketirancev ni imela nikakršnih posledic zaradi nakupa zdravil prek spleta; le trije (9 %) so bili deležni posledic, zato smo v anketnem vprašalniku za tiste, ki so odgovorili z »DA«, dodali še podvprašanje, kakšne posledice so imeli. Odgovore predstavljamo v spodnji preglednici 5.

Vrste posledic

Preglednica 5: Vrste posledic nakupa zdravil prek spleta

Kakšne posledice ste imeli? Napišite vsaj dve.				
Odgovori	Frekvenca	Delež	Veljavni	Kumulativa
Glavoboli	1	1 %	33 %	33 %
Hernija	1	1 %	33 %	67 %
Izboljšanje stanja	1	1 %	33 %	100 %
Skupaj	3	2 %	100 %	

Iz preglednice 5 je razvidno, da sta dva anketiranca imela negativne učinke po jemanju zdravila kupljenega prek spleta. Prvi anketiranec je dobil glavobol, drugi anketiranec je dobil hernijo, tretjemu anketirancu pa se je stanje izboljšalo. Glede na posledice, ki so jih navedli, nas je zanimalo, ali bi se kljub temu odločili za ponovni nakup zdravil prek spleta. Rezultate predstavljamo v spodnji tabeli.

Ponoven nakup

Preglednica 6: Ponoven nakup zdravil prek spleta

Ali bi kljub posledicam, ponovno kupili zdravila prek spleta?				
Odgovori	Frekvenca	Delež	Veljavni	Kumulativa
1 (Ne)	0	0 %	0 %	0 %
2 (Mogoče)	0	0 %	0 %	0 %
3 (Da)	3	2 %	100 %	100 %
Skupaj	3	2 %	100 %	

Iz preglednice 6 je razvidno, da bi vsi trije anketiranci opravili ponovni nakup zdravil prek spleta kljub posledicam, ki so jih imeli.

Zanimanje za podane zdravstvene informacije

Sledilo je vprašanje, ki je bilo namenjeno tudi tistim, ki so pri vprašanju, »ali kupujejo zdravila ali dodatke za zdrav življenjski slog prek spleta«, odgovorili z »NE«. Od anketirancev smo želeli izvedeti, koliko bi jih zanimale podane zdravstvene informacije, če bi se odločili za nakup zdravil prek spleta. Anketiranci so morali s številkami od 1 do 5 oceniti, katera zdravstvena informacija bi jih najbolj zanimala, katere manj in katera najmanj (preglednica 7).

Preglednica 7: Zanimanje za zdravstvene informacije v primeru spletnega nakupa zdravil

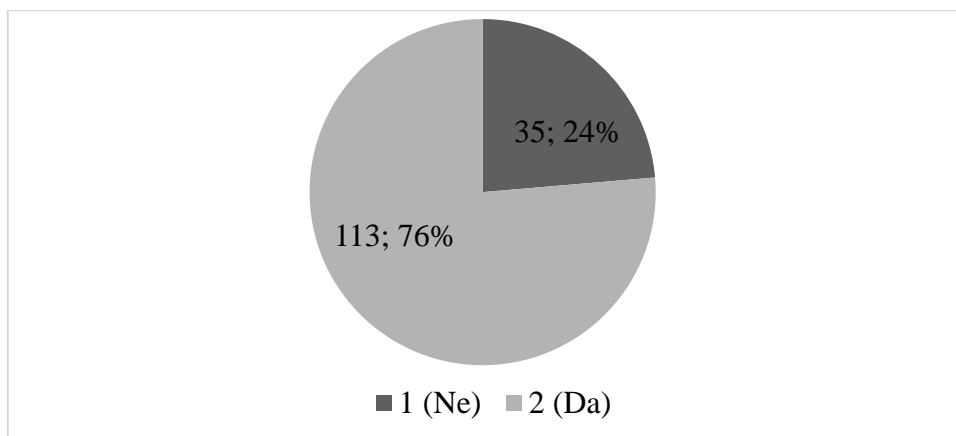
V kolikšni meri bi vas zanimala naslednje zdravstvene informacije pri nakupu zdravil prek spleta?
Ocenite s številkami od 1 do 5, kjer je 1 najmanjša vrednost, 5 pa največja.

Podvprašanja	Odgovori					Skupaj	Velja vni	Št. enot	Povp- rečje	Std. Odkl.
	1	2	3	4	5					
Informacije o izvoru, poreklu zdravila	16 (11 %)	6 (4 %)	20 (14 %)	20 (14 %)	86 (58 %)	148 (100 %)	148	158	4,0	1,4
Možnost komunikacije prek interneta s spletnimi lekarnami	18 (12 %)	11 (7 %)	26 (18 %)	30 (20 %)	63 (43 %)	148 (100 %)	148	158	3,7	1,4
Mnenje in izkušnje uporabnikov	10 (7 %)	6 (4 %)	25 (17 %)	19 (13 %)	88 (59 %)	148 (100 %)	148	158	4,1	1,2
Ali spletna lekarna vsebuje poseben logotip, s katerim prepoznamo, ali gre za legalno ali nelegalno spletno lekarno	14 (9 %)	6 (4 %)	17 (11 %)	23 (16 %)	88 (59 %)	148 (100 %)	148	158	4,1	1,3
Informacije o varni uporabi zdravil prek spleta	14 (9 %)	8 (5 %)	15 (10 %)	16 (11 %)	95 (64 %)	148 (100 %)	148	158	4,1	1,3

Izmed 158 anketirancev jih je 148 odgovorilo popolno in v celoti. Za prvo podano zdravstveno informacijo, in sicer informacije o izvoru/poreklu zdravila, se jih zanima kar 106 – tisti, ki so podali oceno 4 in 5. O vprašanju glede možnosti komuniciranja prek interneta s spletnimi lekarnami se zanima 93 anketirancev – tisti, ki so podali oceno 4 in 5. Za tretje vprašanje glede mnenja in izkušenj uporabnikov se od 148 anketiranih 107 zanima za te informacije – tisti, ki so podali oceno 4 in 5. Zanimanje za informacije o tem, ali spletna lekarna vsebuje poseben logotip, s katerim prepoznamo, ali gre za legalno ali nelegalno spletno lekarno, je zelo veliko. Od 148 anketiranih jih je 111 podalo oceno 4 ali 5. Pri zadnjem vprašanju o informacijah glede varne uporabe zdravil prek spleta se jih od 148 anketiranih tudi 111 zanima za tako vrsto informacij.

Zavedanje o smrtonosnem učinku zdravila kupljenega prek spleta

Koliko je anketirancev, ki se zavedajo, da je učinek zdravila, kupljenega prek spleta, lahko smrtonosen, je prikazano na sliki 11, kjer razberemo, da se večina anketirancev (113) zaveda, da ima lahko tako zdravilo najhujši možen učinek – smrt; 35 anketirancev ni vedelo, da lahko zdravilo, kupljeno prek spleta, povzroči smrt.

Slika 11: Zavedanje, da je učinek zdravila, kupljenega prek spleta, lahko smrtonosen

Kaj so ponarejena zdravila

Veliko ljudi zamenjuje pojma ponarejeno zdravilo in podstandardno zdravilo. Slednja so opredeljena kot genetska zdravila, ki niso uspešno prestala meril in standardov kakovosti, ki so jim bili določeni. Glede na to, da so naša obravnava tema ponarejena zdravila, nas je zanimalo, ali anketiranci vedo za trditve, ki so navedene v preglednici 8.

Preglednica 8: Seznanjenost anketirancev o trditvah, kaj je ponarejeno zdravilo

(Ponarejena) zdravila kupljena prek spleta lahko ... Pri vsakem odgovoru označit, ali ste to vedeli ali ne.

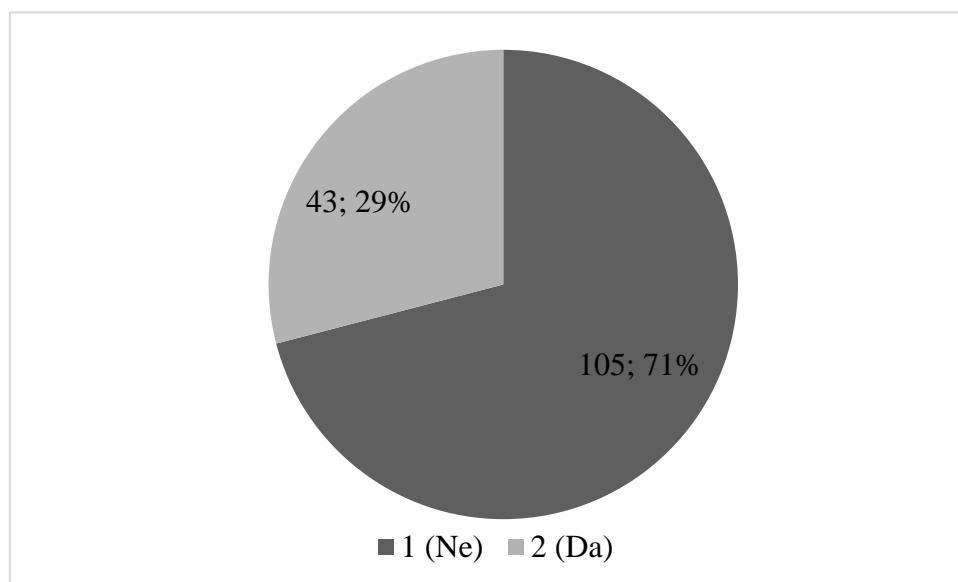
Podvprašanja	Odgovori			Velja vni	Št. enot	Povpr- ečje	Std. odklon
	sem vedel/a	sploh nisem vedel/a	Skupaj				
ne vsebujejo deklariranih zdravilnih učinkovin	83 (56 %)	65 (44 %)	148 (100 %)	148	158	1,4	0,5
vsebujejo znatno manjši odmerek zdravilnih učinkovin	83 (56 %)	65 (44 %)	148 (100 %)	148	158	1,4	0,5
vsebujejo preveliko količino zdravilnih učinkovin	61 (41 %)	87 (59 %)	148 (100 %)	148	158	1,6	0,5
vsebujejo ustrezno količino zdravilnih učinkovin, vendar je hranjeno v neustreznih pogojih	63 (43 %)	85 (57 %)	148 (100 %)	148	158	1,6	0,5
vsebujejo ustrezno količino zdravilnih učinkovin, vendar je pakirano v nehigijski embalaži	55 (37 %)	93 (63 %)	148 (100 %)	148	158	1,6	0,5

Anketirancem smo podali 5 trditev, kaj pomeni ponarejeno zdravilo, oni pa so morali označiti, ali so to vedeli ali ne (preglednica 8). Od 158 anketirancev jih je 148 odgovorilo popolno in v celoti. Za prvo trditev, ki pravi, da (ponarejena) zdravila, kupljena prek spleta, lahko ne

vsebujejo deklariranih zdravilnih učinkovin, je 83 anketirancev odgovorilo, da je za to trditev vedelo, 65 anketirancev pa o tem prvič sliši. O drugi trditvi, ki se glasi, da (ponarejena) zdravila, kupljena prek spleta, vsebujejo znatno manjši odmerek zdravilnih učinkovin, je seznanjenih 83 anketirancev; 65 anketirancev o tem ni seznanjenih. (Ponarejena) zdravila, kupljena prek spleta, lahko vsebujejo preveliko količino zdravilnih učinkovin, za kar ve le 61 anketirancev. 87, kar predstavlja dobro polovico anketirancev, tega sploh ne ve. Za četrto trditev, ki pravi, da (ponarejena) zdravila, kupljena prek spleta, vsebujejo ustrezno količino zdravilnih učinkovin, vendar so hranjena v neustreznih pogojih, ve le 63 anketirancev, kar predstavlja 43 %. Kar 85 anketirancev, kar predstavlja 57 %, tega ne ve. O zadnji trditvi, ki se glasi, da (ponarejena) zdravila, kupljena prek spleta, vsebujejo ustrezno količino zdravilnih učinkovin, vendar so pakirana v nehigijski embalaži, je seznanjenih 55 anketirancev (37 %). Kar 93 anketirancev (63 %) ni seznanjenih s tem.

Ozaveščenost potrošnikov o nevarnostih in posledicah nakupa zdravil prek spleta

Analiza zadnjega vprašanja (slika 12) je pokazala, da spletne lekarne ponujajo premalo informacij o problematiki ponarejenih zdravil, ki se prodajajo prek spleta oziroma informacij o zdravilih. Slika 19 prikazuje, da jih od 148 anketirancev le 43 meni, da imajo dovolj informacij o tem, kaj lahko zdravilo, ki je kupljeno prek spleta, povzroči človekovemu zdravju. Sto pet anketirancev, kar predstavlja kar 71 %, je mnenja, da niso dovolj ozaveščeni o posledicah in nevarnostih, ki jih lahko povzroči zdravilo, kupljeno prek spletne lekarne/prodajalne.

Slika 12: Zadostna ozaveščenost o nevarnostih in posledicah nakupa zdravil prek spleta

5.4 Diskusija

V spletni anketi je bilo največ anketirancev starih med 22 in 28 let in večina je bila ženskega spola. Rezultati ankete so pokazali, da večina anketirancev ne kupuje zdravil ali dodatke za

zdrav življenjski slog prek spleta, zato tudi niso imeli nikakršnih posledic, saj zdravila kupujejo v fizični lekarni/trgovini. Kljub temu se zavedajo, da je lahko učinek (ponarejenega) zdravila, kupljenega prek spleta, smrtonosen. Dvaintrideset anketirancev, ki je odgovorilo, da kupujejo prek spleta, večinoma kupujejo dodatke za zdrav življenjski slog, kot so razni vitaminski pripravki, proteini, prehranski dodatki, razna mazila. Le 10 anketirancev kupuje protibolečinska zdravila. Štirje kupujejo tablete za hujšanje, štirje zdravila za alergije ter le dva zdravila za depresijo. Omenjene dodatke za zdrav življenjski slog anketiranci kupujejo predvsem prek spletnih trgovin, kot so: sensilab.si, proteini.si, malinca.si in myprotein.com. Raziskava je pokazala, da anketiranci le deloma vedo, kaj ponarejeno zdravilo sploh pomeni. O trditvah (ponarejena zdravila lahko vsebujejo preveliko količino zdravilnih učinkovin; ponarejena zdravila lahko vsebujejo ustrezno količino zdravilnih učinkovin, vendar so hranjena v neustreznih pogojih; ponarejena zdravila vsebujejo ustrezno količino zdravilnih učinkovin, vendar so pakirana v nehigijskih embalažah) več kot pol anketirancev ni seznanjenih. To lahko pripišemo temu, da je večina (71 % oziroma 105 anketirancev) mnenja, da ni dovolj ozaveščena o posledicah in nevarnostih nakupa zdravil prek spleta, kar bi rekla tudi sama zase. Menim, da nas zdravstvo, farmacija in mediji premalo opozarjajo o nevarnostih, ki nam jih lahko povzročijo zdravila, kupljena prek spleta. Jasno je, da razvoja Interneta in s tem vedno večjega števila spletnih lekarn/trgovin ne moremo ustaviti, lahko pa se nas, potrošnike, bolj ozavešča o tem, kako razlikovati nelegalno od legalne spletne lekarne/prodajalne oziroma kateri so tisti ključni kazalniki, s katerimi prepoznamo, ali je lekarna legalna.

Do neke mere smo take ugotovitve pričakovali, saj so zdravila res specifičen izdelek in veliko potrošnikov se zdravila »boji« kupiti prek spleta, saj dvomijo v neoporečnost prek spleta kupljenih zdravil. V nadaljnjem bi se odločila za raziskavo, v katero bi vključila potrošnike, ki so že imeli izkušnjo z nakupom zdravil prek spleta. Raziskavo bi opravila z intervjuji. Poleg tega bi tudi poskusila stopiti v stik s kakšno lekarno, pri čemer se ne bi omejila le na primorsko regijo.

6 SKLEP

Svet se hitro spreminja – napredek tehnologije, korak v spremembi komunikacij in dostopa do informacij, poceni prevoz in rast velikih nadvladujočih korporacij spreminjajo globalno okolje, vključno s farmacevtsko trgovino. Na žalost nekatere od teh sprememb favorizirajo proizvodnjo in prodajo medicinskih izdelkov, ki ne ustrezajo standardom kakovosti, bodisi zato, ker so bili neprevidno izdelani ali skladiščeni, bodisi zaradi kriminalnih posegov. Svet ni bil nikoli bolj opremljen za reševanje problema podstandardnih in ponarejenih medicinskih izdelkov in če vlade ter drugi odločevalci povečajo svoja prizadevanja in ustrezno ukrepajo, lahko ljudem po vsem svetu zagotovijo zanesljiv dostop do medicinskih izdelkov.

Kot že omenjeno, so spletne lekarne najpogostejši vir ponarejenih zdravil in trgovanje s ponaredki je lahko zelo donosno. Poleg tega ponarejanje zdravil povzroča zaskrbljenost potrošnikov glede varnosti in zmanjšuje spoštovanje zdravih bolnikov. Da bi ponarejanje zmanjšali, je potreben močnejši nadzor licenciranja dobaviteljev drog; upoštevati bi bilo treba tehnološke pristope, kot so naprave za radio frekvenčno identifikacijo. Potrebne bi bile večje kazni za ponarejevalce; potrebna sta globalni pristop in mednarodni pravni okvir z ustreznimi varnostnimi standardi ter še in še. Nezakonita spletna mesta pogosto delujejo iz držav v razvoju s pomanjkanjem regulativnega nadzora in izvrševanja v zvezi z internetnimi komercialnimi operacijami. Zaradi načel prostega pretoka blaga, kapitala in storitev, zlasti v Evropski uniji, pa tudi v drugih delih sveta ter zaradi anonimne, vedno spreminjajoče se narave interneta, je nezakonito spletno prodajo zdravil zelo težko urediti. Pravzaprav mnogi avtorji iz preučevane literature menijo, da je verjetno nemogoče ohraniti internet brez nezakonitih spletnih mest.

Menim, da morata vsaka država in vsako podjetje prevzeti odgovornost tudi za zaščito potrošnikov in pacientov. Neusmiljeno odkrivanje goljufij in učinkovito preganjanje ponarejevalcev je ključnega pomena, zato bo treba v prihodnjih letih vzpostaviti nacionalne in mednarodne strukture in mreže ter oblikovati ustrezne pravne smernice. Tudi zagotovitev ustreznih tehnologij, protokolov in zakonov za zaščito pred ponarejenimi in podstandardnimi zdravili bo prispevalo k preprečevanju tragedij, ki so posledica nakupa in jemanja zdravil iz nezakonitih spletnih lekarn po vsem svetu.

Glede na to, da med anketiranci prevladuje zanimanje o informacijah varne uporabe zdravil preko spletnih lekarn/prodajaln z možnostjo dvosmerne komunikacije s farmacevtom, bi morali farmacevti on-line svetovanje in promocijo zdravja opravljati na enem mestu hitro. Delovati bi morali usklajeno, se nenehno izobraževati in izpopolnjevati, saj bi le na ta način potrošnikom zagotovili potrebne informacije o zdravilih. Večina anketirancev je mnenja, da niso dovolj ozaveščeni glede nakupa zdravil prek spleta in posledicah, zato bi se v nadaljnjem odločila za raziskavo, kaj narediti, da bodo informacije o zdravilih, ki jih ponujajo slovenske javne lekarne, zanesljive, jasne, dvosmerne in ne le prodajno naravnane, ter kaj storiti, da bodo potrošniki zaupali lekarniškem viru. Pri tem bi raziskala, katere slovenske spletne lekarne sploh omogočajo on-line komunikacijo s farmacevtom in kako hitro se odzovejo na vprašanje

potrošnika. Menim, da je treba sporočati o tveganjih ponarejenih zdravil in o internetni prodaji zdravil, vendar morajo biti informacije podane na pravilen in dostopen način ter prilagojene glede na specifično ciljno skupino. Hkrati je treba sporočati o resnih nevarnostih, ki jih predstavljajo ponarejena zdravila in spletna prodaja le-teh, ne da bi pri potrošnikih povzročila neupravičeno paniko. Z opozarjanjem na tovrstno tematiko bi lahko povečali zaupanje ljudi v spletne lekarne, on-line svetovanje in v zdravstvene ustanove na splošno.

Naša raziskava je pokazala, da večina anketirancev ne uporablja nakup zdravil prek spleta, kar pomeni, da tudi posledic niso mogli imeti, ker nimajo izkušenj s tem, vendar se jih kljub temu večina zaveda, da je lahko učinek zdravila, kupljenega prek spleta, smrtonosen. Glede na to, da smo se omejili le na primorsko regijo in posredovali anketni vprašalnik le kontaktom na socialnem omrežju Facebook, rezultatov ne moremo posploševati na celotno populacijo. Kot pomanjkljivost v diplomski nalogi vidim to, da je bilo število vseh anketirancev 265, vendar smo analizirali le 158 anketnih vprašalnikov, ker je bilo ostalih 107 nepopolno izpolnjenih, zato bi se naslednjič odločila za anketno raziskavo na terenu, osebno, pred lekarnami, bolnišnicami in, kot že omenjeno, bi poskusila stopiti v kontakt s kakšno farmacijo, zato da bi dobila popolne odgovore in primere ljudi, ki so že imeli izkušnjo s ponarejenimi zdravili. Glede na to, da so številne raziskave pokazale, da je spletno lekarništvo v Sloveniji še nekako v povojih, bi bilo zanimivo opraviti raziskavo čez nekaj let, ko naj bi se spletne lekarne razcvetele.

LITERATURA

- Alfadl, A. A., M. I. M. Ibrahim in M. A. A. Hassali. 2013. Scale development on consumer behavior toward counterfeit drugs in a developing country: a quantitative study exploiting the tools of an evolving paradigm. *BMC Public Health* 13 (829): 1–9.
- Almuzaini, T., I. Choonara in H. Sammons. 2013. Substandard and counterfeit medicines: a systematic review of the literature. *BMJ Open* 3 (8): 1–7.
- Bayer. 2018. *Beware of counterfeits. Background information on counterfeit drugs.* <https://www.bayer.com/en/background-information-on-counterfeit-drugs.aspx> (25. 3. 2019).
- Blackstone, E. A., J. P. Fuhr in S. Piciask. 2014. The health and economic effects of counterfeit drugs. *American Health & Drug Benefits* 7 (4): 216–224.
- Clark, F. 2015. Rise in online pharmacies sees counterfeit drugs go global. *World Report* 386 (10001): 1327–1328.
- Direktiva 2001/83/ES Evropskega parlamenta in Sveta o zakoniku Skupnosti o zdravilih za uporabo v humani medicini. *Uradni list EU*, št. 311/67.
- Direktiva 2004/48/ES Evropskega parlamenta in Sveta o uveljavljanju pravic intelektualne lastnine. *Uradni list EU*, št. 157/45.
- Direktiva 2011/62/EU Evropskega parlamenta in Sveta o spremembi direktive 2001/83/ES o zakoniku Skupnosti o zdravilih za uporabo v humani medicini glede preprečevanja vstopa ponarejenih zdravil v zakonito dobavno verigo. *Uradni list EU*, št. 174/74.
- Europol. 2013. *International operation targets online sale of illicit medicines – Europol – supported campaign.* <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/international-operation-targets-online-sale-of-illicit-medicines-europol-supported-campaign> (25. 3. 2019).
- Europol. 2017. *Situation report on counterfeiting and piracy in the European Union.* https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/counterfeiting_and_piracy_in_the_european_union.pdf (25. 3. 2019).
- Europol. B. 1. *About Europol.* <https://www.europol.europa.eu/about-europol> (25. 3. 2019).
- FDA (U.S. Food and Drug Administration). 2018. *How to Buy Medicines Safely From an Online Pharmacy.* <https://www.fda.gov/consumers/consumer-updates/how-buy-medicines-safely-online-pharmacy> (14. 5. 2019).
- Fittler, A., G. Bösze in L. Botz. 2013. Evaluating aspects of online medication safety in long-term follow-up of 136 internet pharmacies: illegal rogue online pharmacies flourish and are long-lived. *Journal of Medical Internet Research* 15 (9): 1–66.
- Frangež, D. in B. Slak. 2016. Online counterfeit medicine trade in Slovenia. V *Criminal justice and security in Central and Eastern Europe: safety, security and social control in local communities*, ur. G. Meško in B. Lobnikar, 337–350. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Glass, B. D. 2014. Counterfeit drugs and medical devices in developing countries. *Research and Reports in Tropical Medicine* 5: 11–22.
- Golec, D. 2008. *Spletno nakupovanje zdravil.* Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

- Gorenjske lekarne. 2017. *Farmakoinformativna služba. Ponarejena zdravila*.
<https://www.gorenjske-lekarne.si/svetovanje-clanek/ponarejena-zdravila> (24. 3. 2019).
- Gurney, B., G. Amundson in S. L. Boumediene. 2017. Way to battle the \$431 billion fake pharmaceutical industry. *Review of Business & Finance Studies* 8 (1): 33–40.
- Hamilton, W. L., C. Doyle, M. Halliwell-Ewen in G. Lambert. 2016. Public health interventions to protect against falsified medicines: a systematic review of international, national and local policies. *Health Policy and Planning* 31: 1448–1466.
- Interpol. B. 1. *Who we are*. <https://www.interpol.int/Who-we-are/What-is-INTERPOL> (30. 3. 2019).
- Isah, H. 2012. *Information and communication technology in combating counterfeit drugs*. Bradford: University of Bradford.
- JAZMP (Javna agencija Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke). B. 1.a. *Ponarejena zdravila*. <https://www.jazmp.si/nadzor/ponarejena-zdravila/> (23. 3. 2019).
- JAZMP (Javna agencija Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke). B. 1.b. *Prodaja zdravil preko spleta*. <https://www.jazmp.si/nadzor/ponarejena-zdravila/prodaja-zdravil-preko-spleta/> (23. 3. 2019).
- Kohli, V. P. 2018. *Combating falsification and counterfeiting of medicinal products in the European Union: a legal analysis*. Copenhagen: Doctoral School of Business and Management.
- Liu, R. in S. Lundin. 2016. Falsified medicines: literature review. *Working Papers in Medical Humanities* 2 (1): 1–25.
- Oriozo, G., A. Merla, P. J. Schulz in U. Gelatti. 2011. Quality of online pharmacies and websites selling prescription drugs: a systematic review. *Journal of Medical Internet Research* 13 (3): 1–25.
- Pharmaceutical technology. 2018. *Illegal online pharmacies: how endemic are they*.
<https://www.pharmaceutical-technology.com/comment/illegal-online-pharmacies-endemic/> (25. 3. 2019).
- Portal GOV.SI. 2019. *Mreža javne zdravstvene službe*. <https://www.gov.si teme/mreza-javne-zdravstvene-sluzbe/> (18. 6. 2019).
- Uredba (EU) Evropskega parlamenta in Sveta o uveljavljanju pravic intelektualne lastnine s strani carinskih organov in razveljavitvi Uredbe Sveta (ES). *Uradni list EU*, št. 1383/2003.
- The European Consumer Centres Network. 2017. *The impact of counterfeiting on online consumer rights in Europe*.
https://www.epc.si/media/media_2017/JP_counterfeit_report.pdf (24. 3. 2019).
- Williams, L. in E. McKnight. 2014. The real impact of counterfeit medications. *U.S. Pharmacist* 39 (6): 44–46.
- WHO (World Health Organization). 2010. Growing threat from counterfeit medicines. *Bulletin of the World Health Organization* 88 (4): 241–320.
- WHO (World Health Organization). 2017a. *Global surveillance and monitoring system for substandard and falsified medical products*.
https://www.who.int/medicines/regulation/ssffc/publications/GSMS_ExecutiveSummary_EN.pdf (25. 3. 2019).

WHO (World Health Organization). 2017b. *SF Medical products – background*.

<https://www.who.int/medicines/regulation/ssffc/background/en/> (24. 3. 2019).

WHO (World Health Organization). 2017c. *SSFFC Medical Products – the internet*.

https://www.who.int/medicines/regulation/ssffc/med_prod_internet/en/ (23. 3. 2019).

Zakon o zdravilih (ZZdr-2). *Uradni list RS*, št. 17/14, 66/19.

PRILOGE

Priloga 1 Anketni vprašalnik

ANKETNI VPRAŠALNIK

Pozdravljeni, moje ime je Ines Salihović. Sem študentka Fakultete za management v Kopru in pripravljam diplomsko delo z naslovom »Zaznavanje možnih posledic spletnega nakupa zdravil«. Namen diplomske naloge je raziskati, ali se potrošniki zavedajo posledic in nevarnosti nakupa zdravil prek spleta. Za potrebe raziskovalnega dela naloge bi Vas prosila, da si vzamete pet minut časa in izpolnite spodnji anketni vprašalnik. Vaše sodelovanje je za raziskavo ključno, zato Vas prosim, da si vprašanja pozorno preberete in nanje iskreno odgovorite. Anketa je anonimna in zbrani podatki bodo obravnavani strogo zaupno ter uporabljeni izključno za pripravo te diplomske naloge. Za vaše sodelovanje se Vam iskreno zahvaljujem.

Ines Salihović

XSPOL – Spol:

- Moški
- Ženski
- Ne želim se opredeliti

XSTARleta1 – Koliko ste stari? (vpišite)

XIZ2surs3 – Kakšna je vaša najvišja dosežena izobrazba?

- Osnovnošolska ali manj
- Srednješolska
- Višješolska, visokošolska

Q1 – Kako pogosto nakupujete prek spleta?

- Vsak dan ali skoraj vsak dan
- Vsak enkrat tedensko
- Vsaj enkrat mesečno
- Manj kot enkrat na mesec
- Nikoli

Q2 – Ali kupujete zdravila ali dodatke za zdrav življenjski slog prek spleta?

- Ne
- Da

IF (1) Q2 = [2]

Priloga 1

Q3 – Kakšna zdravila ali dodatke za zdrav življenjski slog kupujete prek spleta? (izberete lahko več odgovorov)

Možnih je več odgovorov

- Protibolečinska zdravila
- Tablete za hujšanje
- Vitaminske pripravke
- Zdravila za depresijo
- Zdravila za alergije
- Drugo:

IF (1) Q2 = [2]

Q4 – V katerih spletnih lekarnah ali spletnih trgovinah jih kupujete? Navedite ime spletne lekarne/trgovine.

IF (1) Q2 = [2]

Q5 – Zakaj jih kupujete prek spleta? Izberite samo en (ključen) razlog.

- Cena
- Dostopnost
- Diskretnost
- Velika in raznolika izbira
- Drugo:

IF (1) Q2 = [2]

Q6 – Ali ste imeli posledice po jemanju zdravil kupljenih prek spleta?

- Ne
- Da

IF (2) Q6 = [2]

Q7 – Kakšne posledice ste imeli? Napišite vsaj dve.

IF (2) Q6 = [2]

Q8 – Ali bi kljub posledicam ponovno kupili zdravila prek spleta?

- Ne
- Mogoče
- Da

Q9 – V kolikšni meri bi vas zanimala naslednje zdravstvene informacije pri nakupu zdravil prek spleta? Ocenite s številkami od 1 do 5, kjer je 1 najmanjša vrednost, 5 pa največja.

	1	2	3	4	5
Informacije o izvoru, poreklu zdravila	☐	☐	☐	☐	☐
Možnost komunikacije prek interneta s spletnimi lekarnami	☐	☐	☐	☐	☐
Mnenje in izkušnje uporabnikov	☐	☐	☐	☐	☐
Ali spletna lekarna vsebuje poseben logotip, s katerim prepoznamo, ali gre za legalno ali nelegalno spletno lekarno	☐	☐	☐	☐	☐
Informacije o varni uporabi zdravil prek spleta	☐	☐	☐	☐	☐

Q10 – Ali ste vedeli, da je lahko učinek (ponarejenega) zdravila, kupljenega prek spleta smrtonosen?

- Ne
 Da

Q11 – (Ponarejena) zdravila kupljena prek spleta lahko ... Pri vsakem odgovoru označite, ali ste to vedeli ali ne.

	sem vedel/a	sploh nisem vedel/a
Ne vsebujejo deklariranih zdravilnih učinkovin	☐	☐
Vsebujejo znatno manjši odmerek zdravilnih učinkovin	☐	☐
Vsebujejo preveliko količino zdravilnih učinkovin	☐	☐
Vsebujejo ustrezno količino zdravilnih učinkovin, vendar je hranjeno v neustreznih pogojih	☐	☐
Vsebujejo ustrezno količino zdravilnih učinkovin, vendar je pakirano v nehigijski embalaži	☐	☐

Q12 – Ali se Vam zdi, da ste dovolj obveščeni o nevarnostih in posledicah nakupa zdravil prek spleta?

- Ne
 Da